

L 4236

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXVIII – leto 1982/83 – št. 3

Jezik in slovstvo

Letnik XXVIII, številka 3
Ljubljana, december 1982/83

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 števil)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje), Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved,

Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 120.– din, polletna 60.– din, posamezna številka 15.– din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 50.– din

Za tujino celoletna naročnina: 200.– din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Vsebina tretje številke

Razprave in članki

- 61 *Matjaž Kmecl*, Predimpresionizem in predsimplizem v slovenski literaturi
- 64 *Tomo Korošec*, O poročevalskem stilemu za nedokazano kaznivo dejanje
- 71 *Marija Stanonik*, Slovstvena folklor med terenom in kabinetom
- 79 *Marko Snoj*, Slovansko *kǫrpā, *korpā in germansko *skarpō

Literarnozgodovinsko gradivo

- 81 *Mario Glogović*, Anagrafski podatki o reškem obdobju v življenju Janeza Trdine

Ocene in poročila

- 84 *Franc Jakopin*, Rusko-češki jezikovni stiki v prvi polovici 19. stoletja
- 86 *Boža Krakar-Vogel*, Slovenski jezik I

Zapiski

- 88 *Štefan Barbarič*, *France Novak*, Deseti kongres jugoslovanskih slavistov v Strugi
- 90 Iz dela Slavističnega društva Slovenije
- 91 *Tine Logar*, Poročilo o delu komisije za Cankarjevo nagrado 1981/82
- 92 **Prejeli smo v oceno**

Matjaž Kmedl

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PREDIMPRESIONIZEM IN PREDSIMBOLIZEM V SLOVENSKI LITERATURI

Posplošujoča literarna zgodovina označuje val strastnih in nadarjenih regenerativnih gibanj, ki je zajel Zahodno Evropo v drugi polovici in Srednjo Evropo proti koncu 19. stoletja, kot »preobrat navznoter«. Takšna oznaka pa je utemeljena le po anticipacijski logiki: v resnici se tisti čas z ramo ob rami iz istih izhodišč pojavlja dvoje popolnoma različnih nazorov – »naturalizem« in »subjektivizem«, slednji v različnih poimenovanjih: Zola ob Rimbaudu, Arno Holz ob Bahru, Govekar ob Cankarju. Oba si urejata svoj prostor pod soncem v polemичnem razmerju do etabliiranega realizma, v Srednji Evropi najpogostejše samooznačenega kot »idealnega« (Celestin) ali »poetičnega« (Kersnik, Prijatelj). Naturalistom se je zdel realizem akademski in filistrozen, subjektivizem (impresionistom, simbolistom, dekadentom ipd.) pa se je zdel zavračanja vreden tudi naturalizem kot »ekstremni stadij realizma« – sami sebi so se zdeli inovativnejši, revolucionarnejši, saj je po njihovem naturalizem samo nadaljeval staro logiko, oni pa so z njo docela prelomili. Hermann Bahr je svoj znameniti programski spis *Die Überwindung des Naturalismus* (1891, samo dve leti po opaznejših naturalističnih nastopih A. Holza in G. Hauptmanna; prim. npr. W. Scherer, Th. Schultz, *Geschichte der deutschen Literatur*, 1948) utemeljil z zavračanjem naturalizma, ker je v njem videl zgoščeno vse tisto, kar bi imelo ovirati nadaljnji literarni razvoj. Realistična preteklost in naturalistično nadaljevanje sta se mu zdeli veliki, vendar mrtvi: »Govorili jima bomo praznične nagrobne besede! — — — Odprli bomo vsa okna, da pride sonce do nas...«

Takšna sinhronost in medsebojna tekmovalnost, ki tudi slovenski literaturi ni neznana, že sama po sebi kaže, da gre za nekakšno zelo različno dvojčka iste matere. Zato se je treba najprej vprašati, kakšna je preteklost, ki ju je zaplodila in oblikovala.

Nekje čisto zadaj je najprej stari predromantični in romantični dualizem med naravo in kulturo, med naravo/predmetom samim po sebi in predmetom/naravo po človeku (njegovih ideji). Pri Heglu in učencih je to dvojnost nature in ideje. Mimesis kot estetski ideal lahko sledi *enostavnemu* reproduciranju oziroma posnemanju nature: takrat hegeljanski filozofi govorijo o »naturalizmu« v umetnosti. Naravo pa je mogoče posnemati tudi v imenu in smislu lastne ideje o njej: natura ne obstaja sama za sebe, marveč po človekovi misli – hegeljanci menijo, da je treba v takšnem primeru govoriti o »idealizmu«. Vse v umetnosti se dogaja med tema dvema skrajnostma. Kasnejši realisti so npr. trdili, da so bili romantiki »idealistični« (uveljavljali so subjekt), zase pa so radi menili, da obstajajo v znamenju ravnovesja obeh temeljnih elementov; Otto Ludwig je zase in za svoje trdil, da so med »naturalizmom« in »idealizmom« – poznejši literarni zgodovinarji pa so se jih trudili videti razmeščene med spekulativno filozofijo (Kant, Fichte, Hegel) in pozitivizmom oziroma materializmom (Comte). Če zmore umetnik – po Ludwigu – oblikovati človeka tako, da bo sicer ves naturen, obenem pa bo izražal tipičnost (po Lukáczu), značilnost ali zvrstnost, bo njegova umetnost idealno realistična.

Tako imenovani razumski ideal kot povzemajoča abstrakcija ideje je en sam ob siceršnjih brezštevilnih konkretnih pojavnih oblikah takšne ideje – in te so predmet umetnosti. Toda ideja lahko tiči v stvareh samih; kdor ji je privržen, je »objektivni idealist«; lahko pa jo stvarjem samovoljno podtaknemo, takrat smo »subjektivni idealisti«. Realistom je sprejemljiv samo »objektivni idealizem«; tako je F. Th. Vischerju realizem indirektna idealizacija, O. Ludwig pa trdi: »Umetnost naj bo fotografija življenja, vendar ne njegovega naključnega pojavljanja... marveč njegove resnice. Izvirnik naj bo počiščen vsega naključnega, nebistvenega, preden sede pred aparat« (po H. Reinhardt, *Die Dichtungstheorie des sogenannten poetischen Realisten*, 1939; *Realismustheorien*, Kohlhammer Bd 871, 1975, F. Martini, *Deutsche Literatur in bürgerlichen Realismus*, 1848–1898, 1964).

Takšen sistem kategorij in mišljenja se bolj ali manj odkrito kaže tudi v slovenski literaturi; še posebej pri Jurčiču, ki leta 1868 govori o literaturi, v kateri se morajo kazati idealne osebe v realnem svetu, ali pri Celestinu, ki je 1882/83 izrecno zabičal slovenskim literatom, naj bodo »realni idealisti« ali »idealni realisti«, pa pri Kersniku, Gorniku ipd.

Očitno je, da ves sistem temelji na aksiomatični kompoziciji ideje v predmetu oziroma predmeta v smislu ideje in na domnevi, da se vsa umetnost razvojno giblje v različnih razmerjih med obema. Zgodovinskorazvojna shema bi bila za 19. stoletje takale:

a) idealizem-romantika s prevladovanjem ideje in podrejanjem naravno realnega ideji (subjektu) se postopoma levi v

b) idealni/poetični realizem (v slovenski literarni zgodovini poimenovan tudi še drugače, npr. romantični realizem), ko umetnost teži v uravnovešanje ali skladno součinkovanje idejnega in naravnega.

Po inerciji bi bilo logično nadaljevanje v postopnem izločanju vnaprejšnje ideje oziroma v njeni objektivizaciji. Potemtakem bi moral biti nastop naturalizma pričakovan; pojmi, kot so »eksperimentalni roman«, determiniranost človeka po zunanji logiki sveta, na katero subjekt ne more bistveno vplivati (dednost/hereditarnost, milje, vzgoja oziroma različnost časovne mentalitete), jasno govorijo o takšni objektivizaciji. Umetnost se razglasi za registratorja sveta, kakršen je v svoji objektivni danosti: zapisuje njegove oblike in barve, zvoke in stanja – vse po znanem pozitivističnem načelu »maximum in minimo« – iz zapisov najmanjših in najneuglednejših drobnarij se naj na koncu izleže najobjektivnejša, naravna resnica. Resnica je namreč narava sama, stvari v njej.

Toda tisto o natančnem zapisovanju ni tako enostavno, kakor je videti na prvi pogled. Zelo naglo se je izluščilo vprašanje, ki ga parafraziramo po Cankarju: Je lahko človek res le mrtev registrirni aparat? Med »objektivno idejo« in »naturo« je pač še neizbežno tretje, subjekt kot senzor, kot prevodnik; od njegovega prirojenega značaja, razpoloženja, časa, prostora, razmer, v katerih deluje (vse iste kategorije, kot jih uveljavlja naturalizem!), je odvisna »registracija« sveta. Torej ni mogoče računati le na dve »klasični« hegeljanski kategoriji, na naturo in idejo, marveč tudi na tretjo, ki narekuje spremenljiv pogled na prejšnji dve. Če je razvojna logika že od romantike naprej vztrajno izločala primarnost ideje, sta preostala po preprosti logiki kot »čisti« možnosti: ali naturalistično mimetiziranje kot skrajni objektivizem ali izražanje osebnih stanj/vtisov kot skrajni brezidejni subjektivizem. Zdi se, da je bil v odnosu do izločanja ideje naturalizem manj dosleden, ker je še naprej težil v *bistvo*, v *odkritje*, to pa je v *idejo* stvari, kar še posebej impresionističnega subjektivizma sprva ni prav nič zanimalo. Bahr je v svoji kritiki naturalizma zapisal: »Ni res, da rabimo velika dejanja in mogočnega mesija. Rabimo le preprosto in enostavno ljubezen do resničnosti. -- Da, samo čutom bomo zaupali, kar nam bodo povedali in ukazali. Oni so poslanci zunanosti... Storili ne bomo nič drugega, kakor zunanost spremenili v notranjost.« Ali: »Senzacije, nič drugega kot senzacije, nevezane trenutne slike drvečih dogodkov na živce...« (*Wahrheit, Wahrheit*, 1890).

Šele stadijsko kasneje je človekova prvinska potreba po obvladovanju in s tem abstrahiranju pojavov priklicala v novi subjektivizem tudi ustrezno funkcionalno idejo. Ta pa ni bila več jasno in didaktično izrisana, da bi *po njej* obstajal realni svet, marveč je bila ideja, ki je bila bistveno vezana na subjekt in njegovo stanje oziroma razpoloženje; z njim vred se je širila ali krčila, prehajala iz fizičnega v metafizično, se krepila ali odnehavala – bila je skratka iracionalna ideja v simbolu. Bahr je v svojem spisu *Simbolisti* (*Studien zur Kritik der Moderne*, 1894) trdil, da pustí novi simbolist »živce zatrepetati v takšnih situacijah, ko začno sami od sebe grabiti po neulovljivem«; resnico daje slutiti, ne misliti. Pojav je skušal ponazarjati s primerom, ki se zdi slovenskemu bralcu še dodatno zanimiv, ker je analogen delu ene od zgodnjih Kersnikovih Kmetskih slik (Rojenica 1882). Tému o očetu, ki mu je umrl sin, tako da je zdaj brezmejno žalosten in razdvojen, bi retorični umetnik zapisal kot glasno očetovo jadikovanje: »Oh, kako zapuščen, sam, brez tolažbe sem! Nič ni enakega moji bolečin! Svet je mračen, temen in pust!« Realist bi enostavno našteval dejstva: »Bilo je hladno jutro z meglo in mrazom. Župnik je drgetal, šla sva za majhno krsto, hlipajoča mati in jaz...« Simbolist pa bi pripovedoval o smrečici v gozdu, kako lepo je rasla, kako so se je veselila velika drevesa, dokler ni prišel brezobziren divji mož in jo posekal. Pripovedoval bi torej docela druge, morda celo zelo oddaljene reči, ki pa bi obudile enaka občutja, stanja in čustva, kakor jih otrokova smrt in očetova žalost. (Pri Kersniku 1881 obstajata oba zapisna načina, premi in preneseni, analitično – kot pregleden in racionaliziran paralelizem.)

Skratka, naj so torej mladi subjektivisti še tako bojevito z Bahrom vred ponavljali: »Zavrgli bomo gnilo preteklost, ki že dolgo odcvetela tesni našo dušo« (*Die Überwindung des Naturalismus*), pa so z nekaterimi bistvenimi elementi koreninili v starem natančno tako kakor njihovi naturalistični dvojčki. Ali drugače: novo se je pogosto zelo opazno pripravljalo v starem, kot nekakšen predimpresionizem ali prednaturalizem v tako imenovanem idealnem oziroma poetičnem realizmu. V slovenski literarni zgodovini so za ta del zelo znani navedki iz Kersnika po letu 1882 (ko je prebral Celestinovo razpravo *Naše obzorje*) o pomembnosti perspektive oziroma literarnega subjekta za poezijo. Po njegovem je poezija lahko v najbolj umazanih in zavrženih rečeh, v najbolj suhoparnih aktih; torej ni v izbiri snovi ali predmeta objekta/nature, marveč v »ideji« in v načinu gledanja. Isti predmet (zgodba, usoda) je lahko zdajle poetičen, takoj zatem in drugemu človeku pa povsem nepoetičen (prim. logiko slike V zemljiški knjigi, 1884!). Na takšen način je narejenih večina Kersnikovih »slik«; še posebej zanimiva je zadnja med njimi, Mamon (1891), v kateri realistična zlitost predmeta, ideje in perspektive razpada v analitične, samostojne enote.

Že v naravi »slike« kot literarne vrste, ki je »statična«, likovna, z majhno porabo notranjega časa, ki bolj »lovi« stanja kot dogajanja, je neka izvirna, neartikulirana predispozicija za impresionizem. To velja predvsem za tiste »slike«, ki niso fabulativno posnemale biografskega romana; takih pravzaprav ni veliko, vendar tudi tiste, ki to počno, podrobno dogajalno kontinuiteto spričo svoje kratkosti spreminjajo v mozaičnost poant, štirih, petih biografsko bistvenih, močno razpoložensko uglasenih prizorov ali poročil o njih. To kajpada pomeni, da so po svojem značaju blizke nekakšnim skicam za »kaj več« – natančno tako, kot so leta 1874 na razstavi francoskih impresionistov kritiki označevali in obenem odklanjali njihove podobe, ko so jih primerjali s Corotovimi (prim. Sommelhalder: *Zum Begriff des literarischen Impressionismus*, 1961). Seveda ima v njih še vse zelo jasne robove in ni eno samo lebdenje dišav, glasov, barv, otipov, okusov, nestvarnih pojavov – ali neocenjujoče odzrcaljenje, kot bi impresionizem označil O. Walzel (*Wesenszüge des deutschen Impressionismus*, *Zeitschrift für deutsche Bildung*, 1930) itd., vendar je v njih že precej opazno izražena naravnost v trenutek.

Že na začetku devetdesetih let pa se začne v zvezi s »slikami« protisloven proces: na eni strani jih pripovedovalci združujejo v razsežnejše cikle, ki v obilni mozaičnosti uresničujejo tendenco (naturalistične) romanopisne panoramičnosti (značilnosti: enotna snov,

vendar neenotno dogajanje; le začasno in enkratno, pa takrat osrednje vključevanje oseb v pripoved – potem pripoved nanje »pozabi«; mednaslovi, ki drobijo celoto na razmeroma samostojne, vendar precej enotno stilizirane dele; itd.); na drugi strani pa se nadaljuje krčenje notranjega časa in z njim fabule v teh mozaičnih drobcih (prim. Fran Jaklič – Podgoričan: Naši vaščanje, 1891) ter podčrtana, pa čeprav še močno tradicionalna razpoloženjskost (Anton Funtek: Luči, 1889–91; Kersnikove Pesmi v prozi, 1888; nekatere ženske avtorice). *Ideja* tega razdrobljenega sveta kaže jasna nagnjenja po širjenju v metafizično neulovljivost, nekakšno nedorečeno dorečenost. Tako je Jaklič v Naših vaščanih nanizal nekaj fabul ustrezne vrste: o Jamskem Antonu, ki se ves posveča podzemeljski jami, ob kateri živi, potem pa nekoč odpotuje vanjo in se nikoli več ne vrne (jama je pač znamenje »temnega« smisla življenja); o ljudskem podobarju Satančku (rezlja bogcel), ki se v ihti, da bi pri rezljanju božje podobe prehitel tekmeča, ureže – kri mu potem uteka po lastni umetnini, po Bogu, jo prepoji in obarva, umetnik pa ob tem izkrevavi; tekmeč proda nato še njegovo, s krvjo odsluženo božjo podobo kot svojo. To so zagotovo fabule, kakršnih etablirani realizem ni gojil, pa če je bil še tako poetičen; tudi Podgoričan jih je »skril« med vrsto drugih, »običajnejših«, to je bolj tradicionalnih.

Takšen predimpresionizem ali predsimplizem, po izrazni učinkovitosti seveda ustrezen formatom svojih avtorjev in njihovih talentov, ni prav nič zamujal za naturalizmom; analogen prednaturalizem lahko v posamičnostih opazujemo v Kersnikovi Jari gospodi (1893), v njegovem Mamonu (1891), pri obrobni pisari nekaj prej (Koder), pri mladi generaciji šele po letu 1892; drobno serijo naturalistično pisanih romanov šele po 1895. letu (Govekar – V krvi, 1896; Meško – Kam plovemo, 1897; pogojno Detela – Trojka, 1897).

Logiko vzporednega pojavljanja smo skicirali: iz nekakšne realistične uravnovešenosti nature, ideje in senzorja je ob zatiranju enega od teh elementov, to je ideje, priklicalo na drugi strani v ospredje ali naturo ali senzorja/subjekt. Pojav je v slovenski literaturi bolj ali manj avtohton; iz enakih izhodišč kakor drugod v Evropi je pač samodejno prihajalo do podobnih izidov, ki se sicer niso programske racionalizirali, so se pa izrazili v značilnih predimpresionističnih ali predsimplističnih oblikovalskih postopkih.

Tomo Korošec

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani

O POROČEVALSKEM STILEMU ZA NEDOKAZANO KAZNIVO DEJANJE

V slovenskem poročevalstvu se za sporočanje o kaznivih dejanjih uporablja posebna slovnična oblika, prilagojena semantiki, tj. eni od propozicijskih določitev povedi, kakor tudi posebnim poročevalskim okoliščinam (pri nas najpogosteje) časopisnega sporočanja. Ponazorimo jo z iztržkom iz časopisnega poročila:

Danes, osmi dan ponovnega sojenja Metodu Trobcu, ki naj bi umoril pet žensk in jih zažgal v krušni peči v Dolenji vasi, so končali dokazni postopek. (Delo, 17. 9. 1982, 8; M. K.)

Gre za obliko, ki spada med poročevalske stileme, vendar kot slovnična oblika v naši jezikoslovni literaturi ni zadovoljivo obdelana. To je zveza velelnega členka *naj* s pogojnikom *bi umoril*, v pomenu, ki je daleč takó od velelnosti (kot bi pričakovali zaradi *naj*) kakor od pogojnosti (kot bi pričakovali zaradi pogojnika *bi + deležnika na – l*). Tradicionalna slovnica ne navaja nič podobnega, moderna Toporišičeva Slovenska slovnica¹ pa en sam tak zgled nejasno uvršča k pogojniku v neodvisnih ali glavnih stavkih s pomenom »omiljene ugotovitve ali ukaza«: *Zločin naj bi bil storil pijan*. SSKJ² loči pri geslu *naj* rabo s povednim naklonom od rabe s pogojnikom, najbližji pomenu, ki nas bo tu zanimal, pa je: *izjava naj bi bila dana na nekem sestanku*. Pozneje je bila ta raba – sicer ne v zvezi s poročanjem o kaznivih dejanjih – obravnavana kot slovnično napačna, vendar je bilo napačno zastavljeno že vprašanje o slovnični pravilnosti, zaradi nepoznavanja gradiva pa sploh neustrezno rešeno.

Ker bo važno za prikaz problematike, bosta tu citirana odlomka iz dveh člankov, ki sta ju napisala Janko Messner in Janez Gradišnik³.

Messner priznava in s tem v zvezi šteje za zadostno samo tisto, kar vsebuje Slovenski pravopis 1962, ter piše:

»Slovenski pravopis (459) govori samo o železni in dopustni rabi tega veznika, npr.:

1. ... vsi naj si v roke sežejo

2. Naj si še tako prizadeva, nikoli ne bo nič dosegel.

Ta razlaga se mi zdi popolnoma zadostna, slovenska. A glej novatorja z nemških poljan in njihove *odgovorne* lektorje v redakciji ljubljanskega Dela (14. marec 1980):

Marjan Sedmak piše iz Celovca v Ljubljano: ... aprila *naj* bi Kreisky uradno obiskal Jugoslavijo, z mislijo o podobnem obisku v Sloveniji pa *naj* bi se ukvarjal tudi deželni glavar Wagner ... Mimo vprašljivih namer, povezanih s takimi načrti, človeka dopisnikova predrznost naravnost osupi: kako si upa *naročati* Kreiskemu ali Wagnerju, kam in kdaj *naj* odpotujeta? Nemški sollen se je ugnezdil v njegovi glavi, ta ima poleg železno-velelnega tudi še potencialen (možnostni) pomen, saj služi kot opisni konjunktiv (konjunktiv, op. T. K.) v pomenu slovenskega baje, menda, verjetno, po vsej podobi, očitno ipd. Pravilno slovensko bi se moralo torej reči: Aprila bo menda Kreisky uradno obiskal Jugoslavijo, ali: Pravijo, da bo K. aprila obiskal Jugoslavijo ipd. Na isti strani Dela svetuje Mojca Drčar-Murko iz Bonna celo Leonidu Brežnjevju takole: ... Pismo Brežnjeva se je osredotočilo na vprašanje oboroževanja zahodne vojaške zveze NATO z raketami srednjega dometa. Brežnjev *naj* bi ponovil svoj nekdanji predlog o začetku razorožitvenih pogajanj, za katera *naj* bi NATO pripravil potrebne razmere s tem, da bi umaknil sklep ... Ne verjamem, da bo Brežnjev poslušal njo, dopisnico Dela iz Bonna.«

Nadaljevanje Messnerjevega članka zgornjega bistveno ne dopolnjuje, iz navedenega pa povzemamo:

1) Sedmakova raba in raba Drčar-Murkove je germanizem.

2) Ta germanizem se razume kot velevanje (... kako si upa *naročati* Kreiskemu ...).

¹ J. Toporišič, Slovenska slovnica 1976, 311.

² Slovar slovenskega knjižnega jezika II (1975), 942. Slovar in Toporišič se tu po naključju ujemata, sicer pa slovar vse besede, ki so po Toporišiču členki (kot samostojna nepregibna besedna vrsta), šteje še k prislovom, besedico *naj* (kadar ni veznik), pa tu šteje za členek v pomenu 'členica' (nekakšen pomožni morlem).

³ Gl. Janko Messner, Zajedalec 'naj', Jezik in slovstvo XXVI 1979/80, 7–8, 216; Janez Gradišnik, Domneve z 'naj', Jezik in slovstvo XXVII 1981/82, 1, 23–24. Že naslova člankov nakazujeta zgrešeno smer obravnave.

3) Potencialni (možnostni) pomen izražamo v slovenščini pravilno le z besedami menda, verjetno, po vsej podobi, očitno, torej samo leksikalno, ne pa tudi morfolško.⁴

Messnerjevo ogorčenje nad domnevnim germanizmom je odločno in povsem upravičeno zavrnil Gradišnik, ki med drugim piše:

»Proti površnim časnikarjem ima Messner prav, a le zato, ker njihovi stavki niso prav narejeni. Seveda Brežnjev ne bo poslušal Mojce Drčar-Murko, ki piše: »Brežnjev naj bi ponovil svoj nekdanji predlog...«, morala bi bila uporabiti *pretekli pogojnik*, da bi bila res izražena domneva: *Brežnjev naj bi bil ponovil...* (...)

Naj strnem svoje misli: stavki z *naj* nam ustrezno rabijo za izražanje reči, o katerih ne vemo zanesljivo, ali so resnične, ali o katerih domnevamo, da so takšne. Za izražanje domneve v preteklosti uporabljamo pretekli pogojnik: *Topovi naj bi bili grmeli vso noč. To naj bi bilo podjetju prineslo velikanski dobiček*. Domneve za sedanjost izraža sedanji pogojnik: *Ta okras naj bi plemena kovala iz bakra. Zdravilo naj bi bilo sestavljeno s primesjo nevarnega strupa*. Pogojnik že tako rabi za izražanje negotovosti, možnosti ali dvoma. Slovnica 1956 navaja zgled *Kakšen naj bi bil ta pozdrav?* Za prihodnji čas nimamo pogojnika, zato domneve za prihodnost izražamo s sedanjim pogojnikom, (...)«

Iz Gradišnika povzemamo naslednje:

1) Ne gre za germanizem.

2) Ne gre za velevanje, ampak za izražanje negotovosti, domneve.

3) Raba omenjenih novinarjev je vseeno napačna, ker bi morala za izražanje domneve v preteklosti namesto sedanjega pogojnika uporabiti pretekli pogojnik.

1. Treba je najprej ugotoviti, kaj je ta raba v slovničnem pogledu (besednovrstno). Oba razpravljalca se že v naslovu omejujeta samo na *naj*; Messner ga šteje za veznik, Gradišnik za členek. Messner zato, ker se oklepa le SP 1962, ki je besednovrstno razliko med prvim in drugim zgledom sicer videl, vendar prvega *naj* ni mogel razglasiti ne za veznik ne za prislov in je mesto za besednovrstni podatek pustil prazno. Messner je to dejstvo spregledal in govori preprosto o *vezniku naj*, ki je to očitno samo v drugem zgledu,⁵ zato nas kot veznik tu ne zanima. Gradišnik *naj* šteje za členek, in ker je opazil to, kar je Messner spregledal, namreč, da ob *naj* stoji morfem *bi* plus deležnik na -l, šteje rabo za pogojniško.

Dejansko je tu treba zmeraj izhajati iz celotne zveze *naj + bi + del. na -l*, saj je samo v splošnem zgledu, ki ga navaja Gradišnik (In to naj bi bilo kosilol), mogoče namesto členka *naj* postaviti členek *da* (In to da bi bilo kosilol), pri čemer gre itak za povsem nesporni pomen močnega zanikanja. Za oba pomena, tj. za navedeni pomen *domneve*, kot tudi za pomen, ki nas bo tu zanimal podrobneje, pa je treba upoštevati celotno členkovno zvezo *naj bi + del. -l*.

V primerih, ki jih napačno razume in zato zavrača Messner, sicer gre za izražanje nekakšne (gl. o tem dalje!) *domneve*, kot to rabo po SSKJ zagovarja Gradišnik. Tu pa je treba pristaviti še nekaj, kar sicer ni ozko slovnični, ampak bolj pragmatični pomen. Gradišnik ga je zaslutil, vendar misli ni nadaljeval, češ, »vsakomur je jasno, kaj je s takimi stavki povedano«, namreč pritegnitev okoliščine, v kateri domnevo izražamo s sklicevanjem na mnenje drugega/drugih, ne pa kot *lastno* domnevo, kar je v pragmatičnem smislu čisto nekaj drugega in se npr. kaže v razliki med členkoma *domneve*, negotovosti *menda: morda*.

⁴ Frazеологем *po vsej podobi* je starinski in bi v časopisnem besedilu lahko rabil kvečjemu za stilno barvanje v smislu starinskosti; beseda *očitno* pa ne spada sem niti kot prislov niti kot členek.

⁵ *Topotišč* ga ima v slovnici za trdilni členek; str. 385: *naj bo po tvojem, naj gre*; pomotoma tudi za prislov, str. 298: »željo posebno pogosto izražamo z osebno glagolsko obliko in prislovom *naj: naj gre 'želim da gre' /.../*»

To nečlenkovno izražamo z glagoli v glavnih stavkih *trdijo*, *pravijo*, *pripovedujejo*, da ... (razvojno gre sem tudi *baje* = *bajajo*).

Ker je v poročevalstvu pogosta okoliščina, ko se poročevalec iz različnih razlogov sklicuje na vir, na tujo informacijo, je članek domneve *naj bi* v časopisnem sporočanju pogost, vendar ga v vsakdanjem govoru ne uporabljamo, isto okoliščino in pomen izražamo besedno ali stavčno.⁶ Da je v ozadju členkovnih zvez *naj bi + del. -l* zmeraj sklicevalnost, se kaže tudi v njihovem pojavljanju v tipologiji odvisnikov (te zveze so sicer najpogostejše v glavnih oz. nadrednih stavkih). Kot odvisniške sestavine nastopajo v oziralnih (ki-stavki), možni, a redki so v prislovnih odvisnikih (predvsem časovnih), ne nastopajo pa v t. i. vsebinskih odvisnikih,⁷ saj bi ubesedovali isto kot njihovi glavni (spremni) stavki, npr. Povedali so, da naj bi blagajnik kradel.

Tipična členkovna vloga zveze *naj bi + del. -l* je torej v tem, da govoreči z njo vzpostavlja zvezo z izvenjezikovno resničnostjo, ne pa zveze med enotami sobesedila, kar velja za mnoge druge členke.

2. Zato bi bilo treba tudi pomen *domneva* precizirati s tem, kar prinaša omenjena členkovna vloga. Zgleda, ki ju k temu pomenu pristavlja SSKJ, sta res najbližja domnevi (izjava *naj bi bila = je menda bila* dana na nekem sestanku), ne pa tudi Sedmakova raba, kjer bi moral imeti rekonstruirani članek negotovosti *menda* čisto določeno – za poročevalstvo značilno – ubesedovalno okoliščino, namreč: *Kreisky bo obiskal Jugoslavijo*, vendar novinar tega ne more sporočiti v povednem naklonu, tj. v edinem, realnost izražajočem naklonu, ker dogodek, sicer predviden, da se *bo* (rekli so, da se *bo*, zvedel sem, da se *bo*) v prihodnosti izvršil, še ni *uradno* (pragmatična okoliščina) *potrjen*, kar je v poročevalstvu zmeraj pomembno poudariti.⁸

Sedmakov stavek *Kreisky naj bi obiskal Jugoslavijo* lahko podvržemo preizkusu za dokazovanje členkov s stavčno pretvorbo,⁹ tj. tako, da iz stavka najprej odstranimo članek, kar ostane (in kar dokazuje, da je stavek brez členka pomensko nekaj drugega kot stavek s členkom), pa mora skupaj z rekonstruiranim stavkom s pomenom izločenega členka dati pomen prvotnega stavka po formuli

$$(a) = (b) + (c) :$$

(a) Kreisky naj bi obiskal Jugoslavijo.

(b) Kreisky bo obiskal Jugoslavijo.

(c) To še ni uradno potrjeno.

Pri tem je stavčni (c) *To še ni uradno potrjeno* isto kot členkovna zveza *naj bi* in iz česar se vidi, da stavek (c) ni semantična, ampak pragmatična pretvorba, pogojena s specifikom poročevalstva o diplomatskih in političnih zadevah, ne pa s semantičnim pomenom členka.

3. Treba je še pojasniti, zakaj je v stavku (b) uporabljen prihodnjik, saj ga iz same členkovne zveze *naj bi + del. -l* ni mogoče predvideti.¹⁰ Določa ga sobesedilo oz. okoliščina, da je naslovnik pri sprejemanju časopisnega sporočila trdno vezan na realni čas, ki je astronomsko določen s datumom, navedenim na izvodu časopisa; gre za pomembno okoliščino časopisnega sporočanja in sprejemanja z ustreznimi tehničnimi prilagoditvami, ki so

⁶ Zgodovinski vidik je zajet v: T. Korošec, O Levstikovem publicističnem jeziku, SR 1981, 4, 364–367.

⁷ Prim. o tipologiji odvisnikov v: J. Toporišič, SS 1976, 508; poimenovanje *vsebinski odvisnik* (češko: věta obsahová) ni najbolj primerno, saj imajo tudi drugi odvisniki »vsebino«. Bolje bi bilo poimenovanje nasloniti na tipično skladenjsko razmerje, tj. rekcijo (vezavo), kakršno velja med predmetnimi glagoli rekanja in mišljenja v spremnih stavkih in med predmeti oz. predmetnimi odvisniki.

⁸ Dogodek, ki se mora izvršiti v prihodnosti, je glede na realnost seveda nekaj fiktivnega, a ga ne gre nujno šteti za domnevo (jutri bo najbrž deževalo). *Načrtovanje* nekaterih dogodkov se giblje v svetu realnosti, dejstev.

⁹ Prim. J. Toporišič, Esej o slovenskih besednih vrstah, JiS 1974/75, 295–305.

¹⁰ Možnost: *Kreisky obiše Jugoslavijo* je samo varianta za izražanje prihodnosti z dovršniki.

časopisni stilemi. V časopisu ima npr. leksem *danes* ustrezno referenco k resničnosti samo skupaj z določenim datumom kot astronomsko postavko. To je tudi eno od razločevalnih znamenj med resničnostnimi in umišljenimi besedili. Bralec Dela je torej 14. marca 1980 Sedmakov stavek, v katerem se je predvideni dogodek nanašal na mesec *april istega leta* (tudi to je razpoznal iz razmerja med svojim doživljanjem astronomskega časa in podatkom v besedilu), postavil v prihodnost.

Isto velja za preteklost. Ni namreč res, kar očita Gradišnik novinarjema, da sta napačno uporabila sedanjí pogojnik in da bi »morala uporabiti /.../ pretekli pogojnik, da bi bila res izražena domneva«, ter da »domneve za prihodnost izražamo s sedanjim pogojnikom«, »ker za prihodnji čas nimamo pogojnika«. Najprej zato ne, ker izražanje *domneve* za prihodnost (ali preteklost) ni funkcija pogojnika, ampak je takó, da eden od (prenesenih) pomenov pogojnika lahko rabi za izražanje domneve (in sicer domneve nasploh, ni domneve v preteklosti ali domneve v prihodnosti!), in dalje ne zato, ker v našem primeru, tj. *naj bi + del. -I*, ne gre za pogojnik. Pretekli pogojnik bi novinarja zapisala, ko bi hotela izraziti dejanje, ki se ne more več uresničiti,¹¹ a to v tistem sobesedilu očitno ni bil njun namen.

4. Na rabo *naj bi + del. -I* je treba gledati drugače.¹² Izmed treh naklonskih oblik lahko samo povednik izraža realno dejanje, pogojniku in velelniku pa je skupno izražanje irealnosti, ali bolje, *ne-povednosti*. Sporočevalec, ki določene vsebine *ne more* ubesediti v povedniku (Kreisky *bo* obiskal) niti v pogojniku (*bi* obiskal) ali velelniku (*naj* obišče¹³), ostane – na morfemski ravni – le možnost *ne-povednosti*, saj le tako lahko uresniči eno od faz propozicije, tj. gotovostno določitev povedi.¹⁴ Dvodelni členek *naj bi* je zato hibridna tvorba, ni niti »pravi« pogojnik niti velelnik, je pa *ne-povednik*. Ima zato vse značilnosti hibrida. Je neobčutljiv za lego v povedi, za vrsto vključenosti v poved, kar za »navadni« pogojnik ne velja, saj so njegovi pomeni odvisni od tega, ali nastopa v neodvisnih, glavnih ali odvisnih stavkih.

Zato *naj bi + del. -I* ne izraža nobene časovnosti in tudi ne dobnosti, ampak prejema določilo o času iz sobesedila in situacije.

¹¹ Tu pač gre za slovnico vlogo preteklega pogojnika; prim. pri Toporišču: Dal bi jo bil v šolo, pa kaj, ko je zmiraj bolelna (...). Očitno je v šolo ne namerava več dati, sicer bi rekel »Dal bi jo v šolo« (SS 332). Možen je sicer ugovor, da s »pravim« preteklim pogojnikom, tj. *dal bi jo bil*, izražamo v preteklosti neuresničeno dejanje, s preteklim pogojnikom *naj bi bil + del. -I* pa »preteklo domnevo« (slednje Gradišnik zahteva od novinarjev), da se torej v preteklosti neuresničeno dejanje in pretekla domneva – oboje izraženo s preteklim pogojnikom – ločita po odsotnosti/prisotnosti členka *naj* (kajti to je edina formalna razlika med tema oblikama). Z drugimi besedami, domnevo »dela« členek *naj*, narava pogojnika pa ostaja ista. Tako razumevanje nakazuje Gradišnik že v naslovu svojega članka (Domneve z 'naj'). To se navidezno ujema s Toporiščevo določbo, da se »v samostojnih stavkih sedanjí in pretekli pogojnik glede na čas rabita v *glavnem* (podčrt. T. K.) tako kot povedni sedanjik in preteklik« (SS 332). A Toporišč se svoje določbe drži in navaja en sam zgled za »omiljenost ugotovitve ali ukaza«: *Zločin naj bi bil storil pijan*, kjer gre očitno za samostojni stavek, sicer pa v vseh zgledih za devet pomenov pogojnika nima nobenega z *naj + bi bil + del. -I*, razen zgleda *Predlagajo, naj bi bil cement izven sezone cenejši*, kjer je *naj* veznik in torej ne spada v našo problematiko (tudi če bi bil glavni stavek v pretekliku, ne bi šlo niti za v preteklosti neuresničeno dejanje niti za »preteklo domnevo«). Toporiščeva previndnost je na mestu, kajti dvodelni členek *naj bi + del. -I* je za izražanje navedenega pomena (ne toliko domneve) mogoč tudi v odvisnikih.

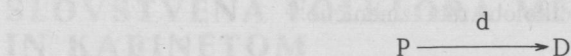
To gre še dalje. Ker samo členek *naj »dela«* domnevo, pogojnik pa ohranja svojo slovnico naravo z izražanjem časovnosti, tj. sedanjí pogojnik *bi + del. -I*, pretekli pogojnik pa *bi bil + del. -I*, za prihodnost pa pogojnika ni, mora domnevo v prihodnosti – tako Gradišnik – izražati sedanjí pogojnik. Zato njegov stavek *Ta okras naj bi plemena kovala iz bakra*, kateremu pripisuje domnevo v sedanjosti, lahko pomeni tudi domnevo v prihodnosti. In ker – končno – lahko Gradišnikov popravek v pretekli pogojnik *Brežnjev bi* *naj bi bil ponovil* zaradi moči regularnega preteklega pogojnika razumemo tudi kot *Brežnjev bi* (pred trenutkom govorenja, tj. v preteklosti) *moral ponoviti*, a tega ni storil, se zahteva po izražanju pretekla domneve s preteklim pogojnikom čisto razvojeni. V resnici morfemsko izražanje časovnosti, tj. *naj + (bi + bi bil)* ni potrebno, ker je razvidno iz drugih jezikovnih in nejezikovnih sredstev, utrjenih v konvenciji (zlasti časopisnega) sporočanja.

¹² Kot časopisni stilsem sem jo obravnaval v disertaciji Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila, 1976, 191–193.

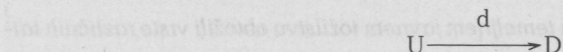
¹³ Jasno je, da tu ne gre za noben železni *naklon*, kot pravi Slovenska slovnica 1956, ker je pač železnost možna oblika velelnosti.

¹⁴ Gl. Toporišč, SS, 435.

5. Izražanje domneve, negotovosti, možnega, a nedokazanega ima odtenek, ki je funkcijsko vezan na nastopanje v poročevalstvu. »Splošna« je domneva, ko poročevalec (P) o dogodku (D) svojo poved gotovostno določi kot domnevo (d), kar bi prikazali grafično (kot tip A):

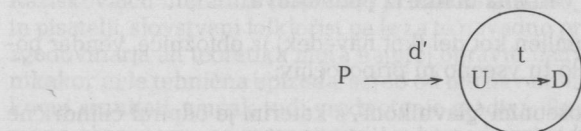

pri čemer lahko na mesto D stopi razmerje:

To (kot podtip k A) pomeni, da je dogodek D že drugi ubesedovalec (U) izrazil kot d; gre torej za sklicevalnost (ne bi bilo dobro reči citatnost). Tip A ubesedimo morfološko (naj bi) ali besedno (morda, menda, najbrž ipd.), podtip pa besedno le z *menda*, *baje*. Besedno izražanje domneve ni omejeno glede na funkcijski stil, morfološko pa je, v pogovornem jeziku namreč ne nastopa.

Izključno na poročevalstvo pa je omejen morfološki tip (tj. *naj bi + del. -l*), ki izraža odtenek domneve (d') v pragmatičnem pomenu *nedokazanosti ali uradne nepotrjenosti*, ko poročevalec ubeseduje dogodek, ki ga je drugi ubesedovalec (sklicevalnost!) že ubesedil kot trditev (t) (kar naj bo tip B):

Ta posebna okoliščina zahteva od poročevalca, da npr. pri poročanju o kriminalnih dejanjih, ki so bila izvršena (preteklost je zato samoumevna), vendar storilec še niso bila dokazana, torej *dejansko*, v *resničnosti* ne gre za domnevne storilce; kot dejanske jih ni mogoče označiti ne iz splošnih razlogov, zaradi katerih o čem izražamo svojo ali koga drugega domnevo, ampak zgolj in edino iz pravnih razlogov, tj. da ni nihče krivec, dokler mu krivda ni dokazana.

Časopisna formulacija: »prišlo je do hude nesreče, za katero naj bi bil kriv F. H.« torej pomeni:

- da je bila nesreča,
- da je nesrečo zakrivil F. H.,
- da si je določena strokovna služba njegovo krivdo prizadevala ugotoviti in da v posebnem aktu *trdi*, da je kriv,
- da pa mu to še ni dokazano s posebnim postopkom.

Samo prva tri navedena dejstva bi torej poročevalcu dovolila uporabiti povedni naklon: ... prišlo je do nesreče, za katero je kriv F. H. Ker pa določila pravno urejene (in civilizirane) družbe zahtevajo, da je vsakomur krivda dokazana, kar se stori s posebnim postopkom, znanim kot sodna obravnava, v kateri se lahko dokaže tudi nasprotno, bi raba povednega naklona postavila poročevalca v položaj, ko bi bil lahko sam obtožen, da je javnosti sporočil kot dejstvo nekaj, kar pravno še ni dejstvo¹⁵.

¹⁵ Pričakovano dejstvo, da se je tisti, ki je v preiskavi storilca kaznivnega dejanja našel in mu zdaj dejanje očita, potrudil v vseh ozirih in tvega trditev, da je oseba F. H. dejanski storilec, poročevalcu o tem ne sme biti zadostna opora.

6. V časopisnih poročilih o kriminalnih dejanjih se taka »nedokazanost« lahko izraža tudi besedno, z ustaljenimi besednimi zvezami v povednem naklonu, npr. *NN je osumljen, da je ...; obtožnica ga bremeni, da je ...; po navedbah obtožnice je (+ del. -I), ki so bodisi odvisniki bodisi sestavine glavnih stavkov, pomensko pa ustrezajo členkovnemu izrazu naj bi + del. -I. V besedilih nastopata lahko obe rabi izmenično.*¹⁶

Primer:

Naslov: *Spreten vlomilec naj bi jemal predvsem zlatino*

Podnaslov: *Nikolo Zervanjskega so na temeljnem javnem tožilstvu obtožili vrste različnih tatvin*

Sinopsis: *Ljubljana, 26. septembra – Na temeljnem javnem tožilstvu v Ljubljani so sestavili obtožnico, ki bremeni 25-letnega Nikolo Zervanjskega iz Ljubljane 15 kaznivih dejanj /.../.*¹⁷

V naslovju, ki ga štejemo k t. i. *naslovjem vezanih enot*, je dobro rešena konstrukcija, v kateri pravni vidik »nedokazanosti« nastopa v vseh treh enotah:

N: naj bi jemal

P: so obtožili

S: so sestavili obtožnico, ki bremeni

v sinopsisu pa je ponovitev hkrati varianta oblike iz podnaslova.

Začetek besedila je zato lahko razumljen kot del (kot navedek) iz obtožnice, vendar povedni naklon za časopisno sporočilo tu vseeno ni priporočljiv:

»Zervanjski je v glavnem delal s posebnim 'glavnikom', s katerim je odpiral cilindrične ključavnice in na ta način prišel v stanovanja petnajstih oškodovancev /.../«

To bi moralo veljati celo, če je takoj v naslednjem odstavku spet jasna usmeritev k besedilu obtožnice, torej sklicevalnost:

»V glavnem je bil Zervanjski po navedbah obtožnice pri svojih tatvinah 'uspešen', /.../«

Ta ubesedovalni postopek, ki ga po vsem navedenem sicer lahko štejemo za specifično obliko poročanja o kriminalnih dejanjih, vseeno spada k poročevalskim stilemom v širšem smislu. Oba navedena Messnerjeva zgleda¹⁸ sta s političnega področja, vendar je tu pretvorba pragmatičnega pomena členka *To še ni uradno potrjeno* precej bolj redka od zgornje *To ni (sodno) dokazano*.

So tudi manj čisti primeri, npr.:

Naslov: *Arabci naj bi pomagali opoziciji*

Podnaslov: *Po ameriškem prepričanju lahko arabske države s svojo »uvidevnostjo« pomagajo k Beginovemu padcu – /.../.*¹⁹ kjer podnaslovni izraz *po ameriškem prepričanju* zelo spominja na *trditev* v obtožnici, a to seveda ni, saj ne moremo uveljaviti ne ene ne druge pretvorbe.

Ta razprava naj tudi opozori, kako pomembno je upoštevanje jezikovne pragmatike pri vrednotenju slovnčnih, besediloslovnih in stilističnih vprašanj.

¹⁶ V srbohrvatskih časopisnih besedilih se rabi členek *navodno*, ki pa ni tako specializiran kot slovenski *naj bi + del. -I*.

¹⁷ *Delo*, 27. 9. 1982, 5 (T. G.).

¹⁸ Druga dva zgleda, ki ju z enako napačnim razumevanjem obsoja v svojem članku, sta manj jasna.

¹⁹ *Delo*, 27. 9. 1982, 4.

SLOVSTVENA FOLKLORA MED TERENOM IN KABINETOM

I.

Teoretični vidiki razmerja med slovstveno folkloro in literaturo so obravnavani na drugem mestu,¹ tokrat pa nam gre za metodološki vidik tega problema. Prispevek skuša predstaviti dileme, ki so posledica dualizma slovstvene folklore: v svojem avtentičnem okolju obstaja le v govornih oblikah, kar pomeni, da je zanjo značilen naraven oz. kontaktni tip komunikacije, medtem ko jo je za teoretično opredeljevanje, za siceršnje splošno odjemanje pa še toliko bolj, že treba konservirati, tj. prevesti v tehnični tip komunikacije.² S tem slovstvena folklor (= SF) izgubi pomemben, včasih tudi bistveni del svoje prave oz. naravne eksistence in postane del literature. Tedaj govorimo o drugi eksistenci SF. Ta omogoča, da jo lahko sprejema še tretji, ki pri neposredni predaji SF enote ni bil navzoč.

Raziskovalcu literature pripravijo primarno gradivo, razen v izjemnih primerih, pesniki in pisatelji, slovstveni folklorist pa je za to navadno prikrajšan. Za razloček od literarnega zgodovinarja ali teoretika mora najprej opraviti nadvse pomembno fazo svojega dela, ki nikakor ni le tehnična epizoda, saj so od nje navadno bistveno odvisni ne le njegovi strokovni rezultati, ampak tudi vrednotenje gradiva. Preden začne z njegovo kolikor toliko resno obravnavo, ga mora spraviti v karseda razvidno in dostopno obliko, ki omogoča preverjanje postavljenih tez in izvedenih sklepov. Skratka, treba ga je prenesti na papir.³ To naporno, če ne že kar težaško delo⁴ lahko včasih izčrpa vse njegove moči, čas in voljo. Zato ni čisto naključje, da še obstajajo stališča, češ da je cilj slovstvene folkloristike dosežen in njena naloga opravljena, ko zbere⁵ in objavi gradivo s terena. S tem se pač ni mogoče strinjati, saj je to samo stopnja v procesu identifikacije SF. Še posebno zahtevna je ta faza pri zbiranju prozne folklor. I. Grafenauer je v tej zvezi zapisal: »Zapisovanje umetnin ustnega ljudskega pripovedništva je mnogo težje od zapisovanja ljudskih pesmi, bodisi petih ali recitiranih. Pesem si daš lahko večkrat peti ali recitirati, ker je besedilo z napevom ali recitacijo razmeroma trdno, dasi se tudi tu včasih kaj primeri... Besedilo ustnih pripovednih ljudskih umetnin ni nikoli tako stalno, odvisno ni le od pripovedovalčeve sposobnosti, ampak tudi od njegovega razpoloženja in od poslušalstva; v otroški družbi bo isto stvar drugače pripovedoval kakor pri straženju mrliča ali na svatbi. Pri celotni ali delni ponovitvi bo često rabil druge besede, druga rekla, drugačne stavčne zveze.«⁶

¹ Prim. M. Stanonik, *Besedna umetnost*, v: Vprašalnice X, ETSEO, Lj., 1977, 37–41. Ista, *Ustno slovstvo*, v: Slovensko ljudsko izročilo, Lj., 1980, 197 sl. Ista: *Modeli razmejevanja slovstvene folklor in literature*, Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 20, 1980, 53–58.

² K. V. Čistov, *Špecifikum folkloru vo svetle teorije informácie*, Slovenský narodopis, 20, 1972, 345–360.

³ Na splošno se verjetno ne zavedamo več, kakšen preskok je to. Mogoče za primerjavo pomislimo, kako neobgljene se čutimo pred jezikom kibernetike ali računalništva, signalom civilizacije, ki se obeta.

⁴ M. Matičetov, *Zverinice iz Rezije*, Ljubljana-Trst, 1973, 22.

⁵ Ni dolgo tega, ko mi je eden od sogovornikov opredelil slovstveno folkloristiko kot zbiranje, literarna zgodovina pa da to gradivo proučuje. Podobno so svojčas nekateri pojmovali razmerje med etnografijo in etnologijo. Seveda je tako mnenje nevzdržno.

⁶ I. Grafenauer, *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*, Lj., 1951, 46.

Z njim se strinja vrsta domačih in tujih strokovnjakov⁷ na tem področju, le da o razmerju med folklorno pesmijo in prozo govorijo bolj s teoretičnega kot praktičnega vidika. Eno od mnenj se glasi: »Pravljica potrebuje velik napor duha in vseh ustvarjalnih sil, pojavlja se vedno z ustvarjalnim aktom, ker se nikoli ne avtomatizira (za razloček od pesmi). Od dobrega pravljničarja pravljica potrebuje tudi mimiko, gesto, včasih tudi premikanje.«⁸ Zato je logičen sklep M. Matičetovega, ki pravi: »Pripovedovalec je avtor svoje pripovedi.«⁹ Za izvajalca folklorne pesmi bi se tako stališče težko zagovarjalo.

Tako kot je sinkretičen predmet sam, lahko rečemo, da je sinkretično tudi delo pri raziskovanju SF. Raziskovalec le-te je: 1. *pustolovec in detektiv*, ki se nemalokrat spusti skoraj v neznano na lov za gradivom in iz komaj opaznih znamenj sklepa, kje bi se utegnilo kaj najti;¹⁰ 2. *sprejemalec*, ki mora čim manj izstopati iz kroga siceršnjih odjemalcev SF. S pevcem ali pripovedovalcem mora znati vzpostavljati tak kontakt, da sta tadva voljna bolj ali manj tujemu vsiljivcu ne le ugoditi in v nekaj besedah odgovoriti na vprašanja, ampak tudi odpreti vrata – a ne le v svoj dom, temveč tudi do zakladnice, iz katere se deduje slovstveno izročilo iz roda v rod. Ključ do nje je v njuni pripravljenosti, da se ob taki priložnosti prvi izpoje, kolikor in kakor mu duša dá, in da drugi splete svojo pripoved v vsej mogoči umetniški moči in sugestivnosti, kolikor in kakor to premorejo njegov folklorni spomin, nadarjenost in trenutno razpoloženje; 3. ne nazadnje računamo, da je raziskovalec na terenu še *tiste vrste strokovnjak*, ki je dolžan in sposoben posredovano slovstvenofolklorno enoto *konservirati* kar najbolj previdno na tak način, ki bo omogočil, da bo npr. pripoved čim manj poškodovana in osiromašena na voljo sprejemalcu še v drugem kraju in drugem času – bodisi da gre za sprotno zapisovanje ali za snemanje na magnetofonski trak, od koder jo je prav tako treba spraviti na papir.

V vsakem primeru gre pri tem včrkovanju za veliko operacijo, ki je ne prestandejo srečno vsa besedila. V zameno za *trajnost* pisanega teksta je treba žrtvovati dramatičnost neposrednosti. Tisto, kar SF ohranja za zanamce, jo hkrati tudi maliči.¹¹

»Zgodovina folkloristike nam pove, da je vsaka doba gledala na ljudsko pripovedno izročilo drugače,«¹² pravi M. Matičetov.

Značilno je, da so spočetka zapisovanje SF šteli bolj za stvar umetnosti kot znanosti. (Pred)romantična generacija je svoje zbirateljsko delo prilagodila takratnim predstavam o pomenu SF za narodno zgodovino in se pri tem navadno orientirala le na arhaične fol-

⁷ B. Paternu, Slovenska proza do moderne, Koper, 1965, 46–47. D. S. Lihačov, Poetika stare ruske književnosti, Beograd 1972, 262–295. S. Burlasová, Partizánske a odbojove piesne, v: Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe, Bratislava, 1974, 180. Ista: K niektorým črtám partizánskych piesni na Slovensku, Slovenský národopis, 19, 1971, 553. L. Droppová-Markovičeva, Polol'udove varšovnictvo z obdobia boja proti fašizmu, Slovenský národopis, 19, 1971, 575, 618.

⁸ I. V. Karnauhova, Skazočniki i skazka v Zaonež'e (Krestjanskoe iskusstvo SSSR), »Academia«, Leningrad, 1927, 104–5.

⁹ M. Matičetov, Zverinice..., 30.

¹⁰ Od tod dejstvo, da slovstveni folkloristi govorijo o odkritjih v smislu najdbe, nasprotno od literarnih strokovnjakov, ki s tem mislijo na teoretična ali empirična dognanja.

¹¹ A. Goljevšček, Mit in slovenska ljudska pesem, Lj., 1982, 33.

¹² »Perrault je npr. prestavil pravljice preprostejšega ljudstva v francoske salone 17. stoletja; Wilhelm Grimm je lepo približal nemško pravljico predvsem meščanskim ljudem in otrokom in izoblikoval 'tip' pravljice, ki je dobrih sto let veljala za najboljši vzor 'pristno ljudske' pravljice; Afanasjev 'je stal na stališču nedotakljivosti teksta in si je samo tu pa tam dovolil kak uredniški popravek v besedilih rokopisov, ki jih je izdajal'; Vuk Karadžić je kljub zgledovanju po Grimmu spet po svoje pojmoval svoje poslanstvo ob prirejanju srbskih ljudskih pravljic, /.../. Nobenega izmed omenjenih – tudi našega Levstika in Finžgarja ne – danes ne moremo več posnemati in jemati za zgled. /.../ vendar danes iščemo novih potov in preiskujemo nove prijeme, da bi se priklopili morda bliže viru ljudskega ustvarjanja kot rodovi pred nami.« M. Matičetov, Pravljica o bobovi črni krpi (AT 295) v rokah W. Grimma, Levstika, Finžgarja in Tratarja (Prispevek k pomenku o prirejanju ljudske proze), Slovenski etnograf, 12, 1959, 133–134.

klorne pojave, poudarjajoč njihovo estetsko funkcijo.¹³ Zato tedaj ni bilo narobe, če je zapisovalec obrnil kaj po svoje, le da je ustrezalo kriterijem »pristnosti ljudske pripovedne umetnine«. ¹⁴ Nasprotno pa se realistično zapisovanje spremeni v znanost – tudi pri Slovencih. Treba je zapisovati po vseh pravilih jezikoslovne in dokumentarne akribije. Prva taka navodila pri nas je dal M. Majar – *Ziljski* l. 1850.¹⁵ Praktično jih je prvi uresničeval M. Valjavec, ko je zbiral prozno folkloro po Štajerskem in kajkavski Hrvaški,¹⁶ sicer pa jim je utiral pot že S. Vraz.^{16a}

Zaradi svojega osredotočenja na besedila se je teoretična baza slovstvene folkloristike v preteklosti oblikovala večinoma s pogledi literarne vede in zato je o SF v poglavitnem obstajala unificirana predstava, kar je vzrok, da ni bilo mogoče odkriti pravega mehanizma njenega življenja, tj. neposredno zvezo predmeta raziskave = besedila z njegovim socialnim okoljem, psihologijo ustvarjalcev itd. Besedilo, dopolnjeno z nekaterimi spremnimi podatki, je bilo poglavitna faktografska enota, s katero je raziskovalec razpolagal. Njegova najpomembnejša naloga je bila zbrati kar največ potrebnega gradiva in z interpretacijo najlepšega/najboljšega po možnosti dokazati njegovo visoko estetsko vrednost.¹⁷ Tako ocenjuje strokovne zadeve v zvezi s SF na Slovaškem M. Leščák in marsikaj od tega velja tudi za slovenske razmere.

Po upadu zanimanja za SF v literarni vedi se je folkloristika organizacijsko(!) povezala z etnologijo. Tedaj so se ji na podlagi drugače zastavljenih teorij pokazali popolnoma drugačni cilji in metode. Glede na možnosti dela na terenu je začela dobivati prednost sociološko-etnološka orientacija, ki skuša spoznavati pogoje obstajanja SF, vzroke, ki podpirajo ali podirajo njen immanent razvoj, psihologijo njenih nosilcev, njeno funkcijo v kulturni strukturi. Okrepile so se zahteve po skrbni metodiki terenskega dela, tehnični kvaliteti dokumentiranja pojavov s terena, samostojni sistemizaciji in klasifikaciji zbrane gradiva.¹⁸ Sožitje z etnologijo je privedlo slovstveno folkloristiko do kompleksnejšega razumevanja in razlage slovstveno-folklornih pojavov, ki so vezani na konkretnega nosilca v okolju, v katerem aktivno živijo. Čim bolj sta se poudarjali potreba po kompleksnosti raziskav in pomen neposrednega opazovanja, tem bolj je prihajala v ospredje pomembnost sinhrona analize kot enakovredne dotle pretežno zgodovinsko usmerjenim raziskavam tudi v folkloristiki. Skratka, pri razpravljanju o SF se je začel uveljavljati njen družbeni kontekst na račun teksta samega.

Na drugi strani se je kot reakcija na opredeljevanje SF zgolj z vidika besedila in zato njene statične obravnave, v novi ameriški folkloristiki pojavila smer, ki SF obravnava predvsem z vidika procesa.¹⁹ Spremembo svoje perspektive utemeljuje s tem, da definicije SF, ki so zasnovane zgolj na besedilih, abstrahiranih iz njihovega stvarnega konteksta, ko torej del

¹³ M. Leščák, Výskum súčasného stavu folklóru na Slovensku – Metódy, problémy, ciele, Slovenský národopis, 20, 1972, 185.

¹⁴ I. Grafenauer, n. d., 47. – Pri tem je izhajala iz Heglove koncepcije »narodovega duha«. Prim. M. Leščák, K některým problémom slovenskej folkloristiky, Slovenský národopis, 20, 1972, 633.

¹⁵ Prim. Slovenska bčela, I, 1850, 92.

¹⁶ Prim. Narodne pripovedke, skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec, Varaždin, 1858.

^{16a} A. Vraz, Narodne pesmi ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske, Zagreb, 1839. – Ko v uvodu omenja podobno zbirko E. Korytky, ugotavlja, da »su mnoge izkrivljene, i izopačene polag posebnih načelah, po sve prikojene polag kojekakvih pravilah jednostranih slovničarah«. (str. XII). Kot svojo nalogo si zastavlja »predstaviti stvari u prirodjenoj njihovoj ili naravnoj opravi, bez ikakva umětna bělila ili rumenila, to je bez da išto silom vremena izopačeno polěpšam, n. pr. da u pěsnih i koju tudjinsku reč izostavim, da takovu s pravom slovenskom nadoknadim itd«. (str. XVII). »Ljubeznivega dobrov. Slovenca« nagovarja: »Prosim Te tudi, nesameri mi, da ne/ím, kjěr, kjerbi mogel, pe/miz/na lep/hi sgladil, ... Jes /ím to /storil, sakaj de /ím bil to dolshen /toriti i/tini, kero terjate od tak/nih knig historia ino etnografia« (str. XXIII–XXIV).

¹⁷ M. Leščák, Príspevok k metodike výskumu súčasného stavu folklóru, Slovenský národopis, 14, 1966, 570.

¹⁸ M. Leščák, opomba 14, 635.

¹⁹ Cit. po M. Bošković-Stulli, Usmena književnost, Zagreb, 1978, 13 sl.

zamenjuje celoto, zamegljujejo bistvo stvari. Po njihovi zahtevi – za razloček od že utrjenih raziskav širjenja in preoblikovanja folklornih besedil – ne bi bilo treba metodološko in teoretično ločiti procesa in predmeta – pripovedovanja in pripovedi. V realnem pojavljanju folklornih žanrov se pripovedovalec, njegova pripoved in poslušalci obnašajo drug do drugega kot deli enotnega toka komunikacijskega dogodka: kot komunikacijski proces je slovstvenofolklorna enota družbeno omejena na majhno skupino, na položaj, v katerem ljudje med seboj neposredno komunicirajo, in prav to je poseben kontekst slovstvene folklorne. Po Ben Amosu so slovstvenofolklorna téma ali péti verzi lahko razširjeni regionalno, nacionalno, internacionalno, vendar je njihov pravi obstoj vedno odvisen od položajev majhnih skupin.²⁰

II.

Tako kot je poudarjanje konteksta na škodo teksta pretirano in opredeljevanje SF zgolj z vidika procesa prav tako enostransko, ker ne ustreza njeni kompleksni naravi, če zanemarja proizvod tega procesa, tj. besedilo, je za sedanjostopnjo intelektualne in strokovne zavesti²¹ morda najprimernejše tisto stališče, ki si pri analizi SF metodološko pomaga s tremi ravninami. Te so: tekst, tekstura, kontekst. Pri vsaki živi izvedbi SF enote so navedene vse tri ravnine, le da so si v različnem razmerju.

1. Po tej razlagi je družbeni okvir, v katerem se aktualizira folklorno besedilo, *kontekst*. Tako npr. sestav publike (lahko) vpliva na oblikovanje teksta in teksture.²² Kot literarnega življenja ne usmerjajo le ustvarjalci, ampak tudi publika, je podobno pri SF. Posebne konvencije, s katerimi se predvidijo prostor, čas in družba za folklorne dogodke, označujejo njihov kontekst. Raziskovalcu ni lahko ustvariti totalne atmosfere že zaradi tehničnih priprav, ki jih ima s seboj. Praktično se ta problem kaže v težavah navezovanja stikov in pridobivanja zaupanja nosilcev SF. Odzivi so različni. Na eni strani se lahko zgodi, o čemer poroča B. de Courtenay,²³ da ga je ena od nagovorjenk trdo odslovila, ali drugače, kot M. Matičetovemu, ki so ga Rezijani vzeli za svojega in mu v pozdrav ali slovo zlagajo prigodne pesmi. Kako torej doseči potrebno ozračje za delo, napraviti podlago, da se pripoved pojavi spontano, neposredno iz pogovora? Zapisovalec lahko ujame srečen trenutek ali ga morda izzove sam. »Metode so različne, a individualne,«²⁴ pravi M. Boškovič-Stulli. Nazorno in neposredno jih osvetljuje M. Matičetov v svojih Zverinica²⁵ za folklorne pripovedi, v Zibki²⁶ za pesmi, za pregovore pa zvemo nekaj o tem v enem od del M. Makarovičeve.²⁷

Na to ravnino se navezuje tudi vprašanje, v kakšnem razmerju sta besedilo ali obrazec do širšega družbenega okvira. Ali gre zgolj za prežitek²⁸ ali je v njima tudi socialno kritična vsebina.

2. O *teksturi* so mnenja različna. Najbolj preprosto je tisto, ki govori o njej kot o načinu interpretiranja (glede na ritmični govor, recitativ, vrsto inovacije, napev, glasbeno sprem-

²⁰ N. d., 13 sl.

²¹ S. Hafner, Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen, v: Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, 20, 1976/77, Celovec, 1977, 84.

²² Glej op. 19, 16 sl.

²³ Cit. po M. Matičetovem, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija), Slavistična revija, 16, 1968, 15.

²⁴ M. Boškovič-Stulli, O narodnoj priči i njezinu avtentičnom izrazu Slovenski etnograf, 12, 1959, 107.

²⁵ M. Matičetov. op. 4, 26–37.

²⁶ M. Matičetov, Ob zibki ljudske lirične pesmi v Reziji, v: Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji, Špeter Slovenov, Trst, 1978, 57–80.

²⁷ M. Makarovič, Pregovori – življenjske resnice, Lj. 1975.

²⁸ O čemer hitro radi govorijo nekateri etnologi.

ljavo).²⁹ Preciznejša je razlaga, ki razločuje teksturo jezikovne strukture (prozodija, stil na ravni stavka in verza) in dramatizacijo teksture (ta obsega interpretiranje z glasom, glasbo, mimiko in gestami).³⁰ Ravnilno konteksta in dramatizacijo teksture ni mogoče analizirati brez proučevanja komunikacijskega dogodka, tj. pripovedovanja ali petja v avtentičnem okolju.

Pomemben premik v raziskovanju SF pomeni ozavešitev dramatizacije teksture. Ta šele bistveno omogoča razmejevanje SF: na eni strani do vrčkovanih literarnih pojavov in na drugi do etnoloških pojavov kot takih. Pogosto je prav v tej ravnini njen mik. Zgodi se, da ljudje načelno nimajo do SF posebne afinitete, toda če so prejkone po naključju pri živi izvedbi SF enote navzoči, jih prevzame, ne da bi to hoteli.³¹ Gre za neke vrste ugledališčenje,³² ki sproti vsrkava vase reagiranja sprejemalcev (poslušalcev oz. gledalcev) in se odziva nanje, bodisi negativno ali pozitivno. Pri tem lahko celó nadvlada ravnino teksta, lahko sta si enakovredni ali pa se ji podredi.³³

Dileme, ki obstajajo pri analizi dramatizacije teksture, so naslednje: če se s pozornostjo do nje pretirava, bo raziskovalec dobil pomembna spoznanja o celotnem dogodku, vendar se mu bo izmuznilo besedilo, ki je vedno zelo pomembna dimenzija folklorne izvedbe. Če pripovedovalec za navzočnost raziskovalca pri folklornem dogodku ve, teče ta gotovo drugače, kakor bi sicer. Če pa raziskovalec to proučuje naknadno, sporočila iz drugih rok niso avtentična.³⁴ Tudi pri uzaveščanju te ravnine je v Sloveniji in Jugoslaviji empirično oral ledino M. Matičetov, in to ne le s fotografiranjem slovenskih pravljicarjev³⁵ in pisanjem o njih,³⁶ ampak še bolj celostno, ko je organiziral o njih serijo kratkih filmov.³⁷

3. *Tekst* je tematska struktura posamezne verzije pravljice, pesmi ali npr. pregovora. Ravnilna teksta in jezikovne teksture se lahko po zapisu oz. transkripciji magnetofonskega posnetka proučujeta tudi ločeno od dramatizacije teksture in konteksta, in to z metodami literarne vede. Obravnava pomožno fiksiranega folklornega besedila, tj. jezikovno-tematske strukture, pride na vrsto šele na koncu usklajenega raziskovanja omenjenih ravnin SF in ne na začetek, kot je bilo to nekdaj.³⁸ Prav zato, ker se analizirajo delni vidiki pojava, ki v življenju obstaja kompleksno, se posredno upoštevata kontekst in dramatizacija teksture tudi tedaj, ko sporočila o tem niso dana neposredno, ampak se lahko le slutijo iz posnetega ali zapisanega besedila. Toda, kako zapisan tekst priča o družbenem kontekstu in dramatizaciji teksture? Delno o tem govorijo podatki o položaju, v katerem je bil tekst zapisan ali posnet, o poslušalcih in pripovedovalcih in o načinu, kako je bil tekst izveden. Take označbe so zelo dragocene, vendar so v zapisih, posebno iz preteklosti, skromne ali jih ni. In če so, so zunanji dodatek, pomožno tolmačenje, vrsta didaskalije. Pomembni so za popolnejše in natančnejše razumevanje izvedbe,³⁹ za poznejše pričaranje skupne atmosfere, vendar se ne morejo vgraditi v zapisano besedilo.⁴⁰ Oblikovno plat besedila, njegovo jezikovno teksturo je lažje raziskovati v okostenelih oziroma obveznih folklornih

²⁹ M. Bošković-Stulli, op. 19, 16.

³⁰ N. d., 16.

³¹ Prim. M. Terseglav, Etnologija in šola Glasnik Slovenskega etnološkega društva 22, 1982, 37–41.

³² O tem bi se lahko marsikaj poučili pri teatrologiji, Prim. T. Peršak, O Hlapcih in narodu, Sodobnost 29, 1981, 311.

³³ M. Bošković-Stulli, op. 19, 17.

³⁴ N. d., 15.

³⁵ M. Matičetov, Sežgani in prerajeni človek, 1961.

³⁶ M. Matičetov, Pripovedovalci ali pravljicarji, v: Zgodovina slovenskega slovstva I, 1956, 122–124. Isti: Pri slovenskih pravljicarjih Pionir, 19, 1963/64, 8–9, 43–44, 75–76, 108–109, 138–139, 170–171, 202–203, 234–235, 266–267.

³⁷ Glej: Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev SAZU, Lj., 1976, 216.

³⁸ M. Leščák, K rozdielu medzi folklórnoú a literárnoú komunikáciou, v: Literárna komunikácia, Martin, 1973, 137.

³⁹ M. Bošković-Stulli, op. 19, 18.

⁴⁰ N. d., 18.

oblikah (pozdravne formule, zagovori, pregovori) in pesmih kot v pripovedih, tj. v nevezanih oblikah, kjer je znan le motiv, sicer pa je pri njihovem porajanju avtor svoboden, in tako s svojo sposobnostjo in iznajdljivostjo bolj odgovoren za njihovo kakovost.

Sodelovanje ali vsaj navzočnost pri pripovedovanju (ob avtentičnem kontekstu in podrobnostih pripovedovalčeve ali pevčeve interpretacije), torej osebna pričujočnost raziskovalca pri morebitnem pripovedovalčevem sugestivnem načinu sporočanja z ustrezno dikcijo, modulacijo glasu, mimike in gibanja ter vtisih poslušalcev na vse to, je zelo pomembna za spoznanje zunajtekstnih sestavin folklornega dogodka (konteksta in dramatizacije tekste), vendar ne more hkrati presojati o njenih znotrajtekstnih sestavinah⁴¹ (tekstu in jezikovni teksturi).

Iz vsega navedenega sledi, da ni presenetljivo, če je bila SF svoj čas predvsem predmet raziskovalcev jezika in besedne umetnosti in da bo to prejkone še vedno ostala, zlasti glede na to, da pri njej ni mogoče zanemariti navzočnosti estetske funkcije.⁴² Etnologija se ni dolžna ukvarjati z estetskimi vprašanji in za to tudi ni teoretično ali metodološko usposobljena, zato slovstvena folkloristika pri naslonitvi na etnološke vidike raziskovanja rada prezre estetske probleme svojega predmeta in s tem eno njegovih pomembnih razsežnosti.

III.

»Večina raziskovalcev se načeloma strinja, da so folklorne pripovedi umetnost, kadar jih pripoveduje nadarjen pripovedovalec, vendar se razhajajo, kako na papirju, v tiskani obliki ohraniti umetniško lastnost pripovedi,« pravi M. Bošković-Stulli⁴³ in nadaljuje: »Na videz gre za tehnično vprašanje, toda v resnici se skozenj kaže tudi temeljno razmerje do slovstvenofolklornega ustvarjanja.«⁴⁴

V praksi gre za to, kako slediti načelu, da je zapisano folklorno besedilo samo po sebi umetniška celota. Ali ga je res treba dodelati, češ da zapisovalec ne more vsega zvesto zapisati in da bi se ga očistilo stvari, ki so odvečne in motijo lepoto pripovedi.⁴⁵ Tudi uporaba magnetofona ne reši teh težav. Natančno zapisuje zvok govora in modulacijo glasu, je pa slep za mimiko in gibe, ki dopolnjujejo in včasih zamenjujejo besede. Še pri najboljšem magnetofonskem posnetku ostaja vprašanje zapisa in prenosa teksta na papir in ali lahko gre v tisk dobesedno pripovedovano besedilo.

Na to se navezuje problem dialektološke zvestobe zapisa. Pripoved in jezik, ki jo pripoveduje, sta nerazločljiva celota. V primeru mešanja različnih govorov zato ni primerno kakor koli in kar koli popravljati, da bi besedilo ustrezalo predstavi določenega govora. Ne gre besedilu umetno vsiljevati »lokalne barve« zaradi domneve, da govor dobro poznamo. Prav tako je lažno vsako umetno arhaiziranje, kadar pripovedovalec zaradi različnih okoliščin (šola, JLA, delo, radio, časopisi, televizija, priselitev v mesto) začne spreminjati svoj govor in ga približevati knjižnemu. Njegovo pripovedovanje je lahko kljub temu izredno pomembno.⁴⁶ Temu sledi vprašanje fonetične natančnosti zapisa in njegove akcentuacije. Slovstveni folklorist mora biti toliko izobražen, da lahko sam zapisuje po

⁴¹ To terminologijo uporablja Ju. Lotman.

⁴² J. Mukařovský, *Estetske razprave*, Lj., 1978, 64 sl.

⁴³ M. Bošković-Stulli, op. 24, 107.

⁴⁴ N. m., 107.

⁴⁵ N. m., 108.

⁴⁶ Pripovedi, ki so sicer zanimive, duhovite, vendar s slabim in pomešanim jezikom, zapisovalec ne more »rešiti«, tj. popraviti, lahko pa jih ohrani in objavi v znanstvene namene, za antologijo pa izbere, kar je vredno v vseh pogledih. M. Bošković-Stulli, n. m., 118.

omenjenih zahtevah; že zato, da se lažje znajde na terenu in se izogne odvečnemu spraševanju.⁴⁷

Kaj storiti, kadar se pripovedovalec nehote prilagodi govoru zapisovalca iz mesta? V svoj tekst vnaša »učene« besede in oblike, ki pripovedi ne ustrezajo in jo pravzaprav kvarijo. Zapisovalec ne sme/ne more popraviti ničesar. Lahko pa poskusi ustvariti s pripovedovalcem čim pristnejši stik, ga privede do čimbolj spontanega pripovedovanja in skupaj z njim pregleda zapisan tekst, da le-oni popravi, kar je tuje njegovemu govoru. Kaj je refleks branja in kaj nepretrgano ustno izročilo, je za strokovnjaka tudi ena težkih, vendar ne neuresničljivih nalog. Prav tako se je treba opredeliti do stališča, češ da je SF danes na stopnji degeneracije.⁴⁸

Zapis bi moral poleg natančno zapisanih besed obnoviti tudi atmosfero pripovedovanja, prenesti na papir intonacijo, geste, mimiko, mimogredne pripombe pripovedovalca in publike. »Toda,« dostavlja M. Bošković-Stulli, »videla sem zelo natančne in vsestranske zapise, ki so prav s pedantnostjo svojih dostavkov pripoved popolnoma uničili. Dostavki že morajo biti natančni in vsestranski, a hkrati tudi diskretni in neopazni.«⁴⁹ Potrebni sta previdnost in mera.

V nekaterih primerih se kot posebno zahtevna naloga kaže tudi potreba po prenosu narčja v knjižni jezik.⁵⁰ Samo v premislek: le kaj bi mi z Zverinicami v rezijansčini – če jo sicer še tako spoštujemo in občudujemo?

Navedena vodila pri zapisovanju SF je M. Matičetov strnil v naslednje misli: »Če v načelu priznamo, da so tudi pripovedovalci iz ljudstva lahko umetniki, potem pač ne more biti več govora o tem, da bi drugi umetniki – pa čeprav morda 'visoko usposobljeni' – popravljali njihove umetnine, spreminjali njih jezik, stil, vsebino. /.../ /J/alov /je/ vsak poskus modernega prireditelja, da bi iz 'nepopolnih', 'popačenih' variant rekonstruiral 'idealno ljudsko umetnino'. /.../ Po mojem globokem prepričanju 'idealnih ljudskih umetnin' ni ali pa so samo fiktivni kabinetni izdelki.⁵¹

IV.

Naštetim nevarnostim za kvaliteto slovstvenega gradiva se pridružujejo še druge, nič manj usodne za raziskovalca SF.

V težnji, da bi vzpostavil z njenimi nosilci čimbolj neposreden stik in ugodno ozračje za podajo pripovedi oz. pesmi, si raziskovalec na terenu ne more privoščiti zgolj uradnega, da ne rečemo uradniškega razmerja do pripovedovalca oz. pevca. In prav tu je morda najnevarnejša past, ki preti zbiralcu SF. Teren ga lahko tako očara oz. kar začara, da ne zmore/ne zna ali noče več najti prave distance do gradiva (oz. njegovih nosilcev) in ima zato težave pri njegovem teoretičnem obravnavanju. Preveč se prepušča njemu samemu, skuša biti popoln v pokrivanju t. i. »belih lis«, pri tem pa pozablja na cilje svojega dela in zanemarljivo nove vidike teoretičnih pogledov na predmet, zaradi česar v svoji zavzetosti do-

⁴⁷ Popolna fonetična natančnost in akcentuiranje zapisa presega okvire njegovega dela. Tudi v idealnem primeru, ko bi bil zapisovalec folklorist popolnoma dialektološko izobražen, več v zapisovanju naglasov, bi se moral odreči temu, če bi hkrati želel zadovoljiti osnovne folkloristične zahteve. Delo dialektologa in folklorista ni istovetno, M. Bošković-Stulli, n. m., 118.

⁴⁸ M. Bošković-Stulli, n. m., 117, 108–109.

⁴⁹ N. m., 117.

⁵⁰ M. Matičetov, Zverinice ..., 23.

⁵¹ M. Matičetov, op. 12, 132–3. M. Bošković-Stulli, op. 19, 20–21. Ista: op. 24, 117. Tu se omenjena avtorja razhajata npr. z I. Grafenauerjem (op. 6, 47) in J. Dolencem (diskusija na zborovanju slovenskih slavistov v Titovem Velenju okt. 1982).

življa marsikdaj tudi krivične očitke. Ne le vživitev v način življenja, ampak tudi način mišljenja nosilcev SF ga lahko zanese, da omalovažuje strokovni oz. znanstveni metajezik, ker se preveč identificira z obstoječim, s prakso. Teorija se res vedno razhaja z njo. Zaradi svojih ciljev jo polaga na bolečo Prokrustovo posteljo – in vendar je potrebna, zaradi refleksije stvari.

Pri govornem podajanju SF prideta do vse veljave okolje in pripovedovalec kot avtor; pri zapisanem besedilu sta ta dva elementa odstranjena, popkovina med njima in besedilom je pretrgana. Od tod preži nevarnost na drugi strani: pomanjkljivost raziskovalca, ki tiči le v svojem kabinetu in se gre teorijo, ne da bi preizkusil oz. preveril, kako SF v resnici živi. Tisti, ki je preveč zagledan v abstraktne sheme, lahko spregleda dejstvo, kako pomembne so pri tej vrsti besedne umetnosti zunajtekstne sestavine (kontekst in dramati-zacija teksture). Ko pozna oziroma prizna le besedilo, se nemalokdaj ukvarja z obubožancem, ki ga obravnava enostransko, tudi podcenjujoče, ker se mu prav zato izmakne pomembna indikacija, ki bi jo mogel/moral upoštevati pri svoji teoriji: da je pri analizi SF treba vzpostaviti ustrezno razmerje med folklornim dogodkom in objektivacijo, ki nastaja v njegovem teku; prav tako je treba upoštevati, da folklornega dogodka ne moremo dobro razumeti, če zanemarimo njegovo ubeseditev.⁵²

...

Toliko o SF v luči razpetosti raziskovalca te vrste besedne umetnosti med njeno prakso in teorijo.

Tudi SF je neke vrste sfiga; s katerega koli zornega kota jo gledamo, se kaže drugačno. Zato je primernejše tisto stališče, ki priznava poseben vidik slovstvenofolklornega raziskovanja in ga loči od literarnozgodovinskega⁵³ nasproti tistemu, ki SF kratkomalo enači z literaturo.⁵⁴

Sinkretičnost SF sili raziskovalca, da pri njeni problematiki ubira interdisciplinarno pot. Zato bo treba kdaj resneje premisliti opredelitev vede, ki jo raziskuje. Za izhodišče bi lahko veljala naslednja misel: »/M/lada znanstvena panoga, ki jo imenujemo folkloristika, si je namreč izoblikovala z združitvijo filoloških, književnozgodovinskih, kulturnozgodovinskih, geografsko-statističnih in drugih prijemov svojo lastno metodo.⁵⁵

⁵² M. Bošković-Stulli, op. 19, 16.

⁵³ F. Bernik, Glasnik Slovenske matice, 1981, št. 2, 82.

⁵⁴ J. Pogačnik, Raziskovalna vprašanja v srednjeveškem slovstvu, Glasnik Slovenske matice, 1981, št. 2, 75.

⁵⁵ M. Matičetov, Ljudska proza, v: Zgodovina slovenskega slovstva I, 1956, 130.

SLOVANSKO *KĚRPĀ, *KORPĀ IN GERMANSKO *SKARPŌ

Vsak Slovenec, ki ima vsaj malo lingvističnega znanja, bo vedel na pamet povedati, da je slovensko *škârpe* (f. pl.) »slabše vrste čevlji« izposojeno iz nekega romanskega jezika. Kdor pa pozna tudi nekaj najbolj frekventnih italijanskih besed, bo to izvajal iz splošno it. *scarpa* (f.) »čevljev«. Tudi za slovensko *škrpēt* (m.) »isto, copat« je jasno, da je izposojeno iz furlanskega *scarpēt* »čevlji iz usnja brez pete, kakršne nosijo gorjanci« (Nuovo Pirona, DF 957), pomensko enako *škrpeta* (f.) je treba izvajati iz beneško italijanske pomanjševalnice *scarpēta* ali furlansko dial. *scarpeta* (Boerio, Dizionario del dialetto veneziano; Nuovo Pirona l. c.). Težje pa je pojasniti zgodovino teh besed in razložiti, zakaj so postale v slovenščini tako frekventne in ekspresivne ter so se razširile skoraj po vsem slovenskem ozemlju.

Vse te besede so dokaj stare izposojenke; najdemo jih že pri Kastelec-Vorencu (1703–10) *shkarpetel* »pedulis«, *shkarpetil* »kmetiski zhrevli, punzhaki«, dalje pri Hipolitu (1710–12) *shkarpétel*, *shkarpételz* »klabuzhinast zhevl«, Gutsmannu (1789) *shkarpetel*, Vodniku (*h*)*korpétel* (naslonjeno na *škorenj*?) itd. (izpiski so vzeti iz kartoteke komisije za historične slovarje Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU). Nahajamo jih tudi v srbohrvaščini, prim. *skarpa*, *škarpa*, *škrafuni* (m. pl.) (prim. furlansko *scarfarot* »scarpet«) »čevljev« (Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III 258). Na istem mestu je kot italijanska izposojenka napačno obravnavano slovensko *karpa* »krplja« (o -r- > -ar glej Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika 166 sl.). V češčini je to zelo ekspresivna besedna družina, prim. *škrpál*, *škrpec* (gotovo domače *krpec*); *škrampý*, *škrampalý* (m. pl.), *škrápa*, *škrab* (poleg gotovo domačega *křap*), slovaško *škarbal'a*, *škarbal*. Machek, Etymologický slovník jazyka českého² 611 jih s težkim srcem izvaja iz italijanščine in jih ne poveže z glagolsko onomatopejo *škrpat se* »težko hoditi, pehati se naprej«, ker gre pomenski razvoj vedno v nasprotni smeri. Ker je izpričano tudi ukrajinsko *škarban*, kar je gotovo starejša izposojenka iz nekega slovanskega jezika, postaja dvom o izposoji leksema iz romanskih jezikov vsaj nekoliko upravičen. Če bi bil, bi skoraj vse slovanske primere lahko izpeljali iz indoevropskega *(s)ker(ə)p- prek praslovanščine. Vendar za takšno trditev manjkajo trdnejši dokazi, zlasti zgodovinski in etnološki.

Naj bo temu tako ali drugače, Pleteršnik navaja slovensko *křpec* »čevljev« (zaničljivo), izpisano iz Zore, kar je popoln sinonim (in skoraj homonim) slovenskemu *škrpēt*. Ker je slovensko še živo in celo sprejeto v knjižni jezik *křplja* (f.), ponavadi v pl. *křplje* »priprava z ovalnim obodom, ki je znotraj mrežasto prepletena, za hojo zlasti po snegu«, redkeje tudi *křpelj* (m.) »isto« (SSKJ II 512), so se italijanske izposojenke delno ljudsko etimološko navezale na to osnovo in se zato tako udomačile. Prim. navezavo na *škórenj* zgoraj v tekstu. Podobno lahko ugotavljamo tudi za češčino in slovaščino.

Vendar pa bistvo pričujočega članka ne tiči tu. Italijansko *scarpa* (f.) »čevljev« izvaja Battisti-Alessio, Dizionario etimologico Italiano 3376 in prav tako Devoto, Avviamento alla etimologia Italiana 377 iz neke neizpričane germanske besede **scarpa* »torba, malha«, s katero je možno primerjati poznostarovisokonemško *scharpe* »isto«. Wartburg, Französisches etymologisches Wörterbuch XVII 101 ovrže možnost, da je italijansko *scarpa* iz langobardskega **scarpa* »torba«, kar bi bilo sorodno z navedeno poznostarovisokonemško obliko, dalje z islandskim in danskim dial. *skreppe* »bisaga, cula«, nemško *Schörpe* ter starofrankovskim *skirpja* »isto« (Johannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch

843). V tem primeru bi po langobardskih glasoslovnih zakonih pričakovali *-rp-* > *-rf-*, kar bi se nujno kazalo tudi v romanskih odnosnicah. Tudi gotško **skarpa* k starovisokonemškemu **scarf* »oster« je zaradi pomena malo verjetna predloga. Vprašanje je, ali je treba ločiti od tega italijanski homonim *scarpa* »škarpa, bočje, ježa, nagib (v arhitekturi)«. Wartburg, l. c. navaja izhodno gotško **scrapa* »podpora« in primerja nemško *Schrofle* »strmina«, vzhodnofrizijsko *schrapp* »podpora«. Vendar pa ni mogoče zagovarjati dejstva, ki je navedeno prav tam, da bi se iz prvotnega »nagnjen del zidu (stützender Mauervorsprung, an der Basis)« razvil pomen »čevelj«. Pomenski prehod gre vedno v nasprotno smer; prim. k temu nemško *Schuh* v tehničnih pomenih (Grimm, Deutsches Wörterbuch IX 1853), italijansko *zocco, zoccolo* »cokla, podzidek« (latinsko *soccus*, srednjeveško latinsko *socculus*), tudi slovensko *cōkla* v obeh pomenih, nemško *Sockel*, angleško *socle* »podzidek, podnožje« k izhodnemu grškemu *ὀῦχοι ὑποδεματα Φρύγια* (Hesych) (Schrader-Nehring, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde II 355; Battisti-Alessio 4118).

Ozira se na navedene fonetične oblike in semantični zakon, je možno suponirati izhodno obliko za italijanščino in furlanščino le germansko **skarpō*, gotško **skarpa* (ali eventualno **skrapō*, gotško **skrapa*) »obuvalo iz krp ali živalskih kož, hodak«. Samo iz take oblike in pomena lahko dobimo historične romanske rezultate. Ker za takšen germanski leksem, ki je moral imeti zelo majhen areal, ni sprejemljive etimologije, menim, da je izposojenka iz praslovanskega **(s)kŕpā*, *(s)kōrpā* »čevelj, obuvalo iz živalske kože«; prim. slovensko *kíplje*, srbohrvaško *kŕplje* »isto, star čevelj, škŕpet«, poljsko *karple* »primitivna priprava za hojo po snegu in močvirju«, *karpie* »cokli iz lesa in drevesne skorje, češko dial. *krpě, krpěte; krpec* »star čevelj«, moravsko *krpel'* (Ślawski, Słownik etymologiczny języka polskiego II 86). Nerodno je pri tem dejstvo, da poznamo zelo malo izposojenk iz praslovanske in kakšen germanski jezik ali dialekt in zato ni mogoče precizirati glasoslovnih zakonov, ki veljajo v takih primerih. Poznamo pa fonetične zakone, ki veljajo pri izposoji v nasprotni smeri. Če predpostavimo, da so si ti zakoni enaki, je možno izvajati germansko **skarpō* iz praslovanskega **(s)kōrpā*, česar refleksi se razločno vidi v slovaškem *krapl'a* »drsalka« (Ślawski l. c. sicer izvaja slovaško obliko iz poljščine še pred metatezo likvid, vendar postavi zadaj vprašaj) in morda v ekspresivno nekoliko preoblikovanem slovaškem *škarbal*; mogoče tudi v češkem *škrapa* (če ni iz italijanščine).

S tem je prasorodno litavsko *kūrpė*, letonsko *kuŕpe*, staroprusko *kurpe* »čevelj« (glede sufiksa prim. slovansko *zemā*, lit. *žėmė*); baltoslovansko **kŕpja* pa je po Trautmannovem mnenju o refleksih indoevropskih dolgih sonantov v baltoslovansščini možno izvajati iz indoevropske praoblike **kŕep-jā* h korenu **kerəp-, krēp-* »krpa, čevelj«, kamor prišteva Pokorny 581 poleg že navedenih baltskih in slovanskih oblik še latinsko *carpisculum* »vrsta čevljev«, staroirsko *cairem* (< **kŕ(ə)p-*) »čevljar«, staroislandsko *hriflingr*, anglosaško *hrifeling* »čevelj iz kože«, grško *χηρίς* »čevelj«; tudi slovansko *kŕpa, kŕpati*. To je z determinativom *-p-* podaljšan koren **(s)ker(ə)-* »reziati«, iz česar je tudi slovenski izraz *čevelj* (m.), starejše slovensko *čŕvelj* < **červъjъ* (o tem Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika I 88). Pokorny ne navaja v nobenem drugem indoevropskem jeziku korena **(s)ker(ə)-* z determinativom *-b-* v pomenu »obuvalo«, iz česar bi lahko sklepali na avtohtono germansko **skarpō*. Dvomljivo je samo grško *καρβατιναί* (f. pl.) »kmečki čevlji iz neustrojene volovske kože« pri Ksenofontu, kar ima Schrader-Nehring l. c. za izposojenko iz nekega negrškega indoevropskega jezika, ki predvideva **-rp* > *-rb-*.

Morda bi koga pri tej razlagi motilo, da v romanskih jezikih vedno nahajamo začetni *s-*, ki je gotovo eksistiral že v germanski izhodni besedi, medtem ko v slovanskih jezikih navidezno o njem ni sledu. Tudi Pokorny l. c. navaja indoevropski koren **ker(ə)p-* brez *s* mobile, čeprav se nagiba k temu, da je koren izpeljan od prakorena **(s)ker(ə)-*, ki ta element vsebuje. Če postuliramo praslovansko **skōrpā*, kar je **kŕpā, kōrpā* križano s **skorъbъ*, slovensko *škōrenj*, srbohrvaško *skōrnja, škōrnja* izvedeno od **skor-jā* h korenu **(s)ker(ə)-* »reziati« (o tem Skok, ERHSJ II 151) je problem za silo rešen. Prim. v pomenu »skorja« *s -p-*

determinativom še slovensko *skrāpa* < **skorāpa* in morda ukrajinsko *škorupa* (če ni iz **skortupa*). Ko pa bi kdo dokazal, da češko *škrāpa*, *škrpāl*, *škrpec*, slovaško *škarbal* ni izposojeno iz italijanščine, bi moral tudi ta pomislek dokončno odpasti. Kljub temu pa je to najšibkejša točka navedene etimologije.

Na koncu še drobtinica iz etnologije. Slovani so seveda poznali več vrst obutve, ki so se med seboj razlikovale po materialu in načinu izdelave. Poznali so onuče v podobni obliki, kot jih ponekod poznajo še dandanes; pravih čevljev pa so poznali štiri vrste: pletene čevlje iz brezovega ali vrbovega ličja, lesene cokle z vrhnjim delom iz lubja, čevlje z golenico in hodake iz živalske kože (Moszyński, *Kultura ludowa Słowian* I 470 ss.). Domnevno slovansko **skórpā* je moralo gotovo pomeniti »hodak iz živalske kože«, kar dokazuje delno tudi slovanski material. Očitno pa poimenovanja niso imela tako strogo preciziranega pomena, za kar pričajo zlasti poljski refleksi. Vendar je furlansko *scarpèt* pomensko zelo blizu postulirani slovanski obliki. Slabšalni pomen slovenskega *škrpet* in čeških odnosnic se je verjetno razvil šele ob primerjavi novejšega tipa obuvala v primerjavi s starim *škrpetom*. Glede na navedene historične zapise je to možno trditi vsaj za slovenščino.

Literarnozgodovinsko gradivo

ANAGRAFSKI PODATKI O REŠKEM OBDOBJU V ŽIVLJENJU JANEZA TRDINE

Doba reškega hrvatskega interregnuma (1848–1867) je doživela precej obravnav v hrvatski in slovenski literarni in kulturni zgodovini, pa kljub temu mnoge njene temeljne točke in posameznosti še vedno niso dovolj osvetljene in razjasnjene.

V devetnajstih letih administrativne pripadnosti Reke Kraljevini Hrvatski in Slavoniji se reški meščani, pri katerih so se v tistem času začeli pojavljati prvi znaki »*Fiumanissima*«, sicer niso odrekli italijanskega jezika in paraitalijanske kulture, toda hrvatski, »ilirski« jezik je tedaj vendarle dobil svojo domovinsko pravico, postal je enakopraven jezik v umetnosti, kulturi in znanosti.

Središče reškega hrvatstva tistega časa je bila gimnazija oziroma po l. 1850 tudi narodna čitalnica.

Na reški gimnaziji so predavali profesorji, ki so na svojih strokovnih področjih puščali za seboj vidne sledove. Znano je, da je Matija Čop prav s te gimnazije odšel na univerzo v Lvov; med profesorji v omenjenem obdobju hrvatskega interregnuma so bila imena: dr. Joseph Lorenz, Fran Kurelac, Janez Trdina, Vinko Pacel, Ljudevit Slamnik, Antun Mažuranić idr.

Literarno zgodovinopisje je doslej najbolj osvetlilo delo Frana Kurelca in Janeza Trdine, četudi – vsaj zdi se – malce enostransko.

Janez Logar, ki je najgloblje posegel v Trdinovo življenje in delo, je precej temeljito obdelal tudi njegovo reško obdobje, v najnovejšem času pa je o tej temi pisala Leopoldina-Veronika Banaš v sestavku »*Janez Trdina u Rijeci*«. ¹ Moramo pa na žalost reči, da nam avtorica o Trdini ni povedala nič novega, razen že skoraj klišejskih fraz o njegovem domoljubju, privrženosti in podobno.

¹ Zbornik Pedagoškega fakulteta u Rijeci, Rijeka 1980, št. 2, str. 291–303.

Trdina je na Reki preživel celih dvanajst let: od 1855 do 1867. Prišel je kot zanesen petindvajsetleten intelektualec, odšel pa je z Reke kot zrel osemtridesetletnik, celo – upokojenec. O njegovem osebnem življenju v tistih letih vemo malo, v glavnem to, kar je napisal v »*Bachovih huzarih in Ilirih*«, »*Mojem življenju*«, »*Kraljevici*«, v dnevniku itd.² To so pretežno spominska dela, pisana s precejšnjo zgodovinsko in časovno odmaknjenostjo (»*Huzarje*« je Trdina pisal okoli leta 1900, »*Moje življenje*« pa nekaj mesecev pred smrtjo), zato imajo vse odlike in slabosti take vrste književnosti. O objektivnosti oziroma subjektivnosti teh del piše zgodovinar Jaroslav Šidak,³ toda tudi on premalo upošteva dejstvo, da v spominski literaturi pisec svojo preteklost drugače obravnava in da ima do nje drugačen odnos, kar je seveda neposredno zvezano z njegovo osebnostjo, osebnost pa vsekakor oblikujejo tudi življenjske izkušnje. Gotovo je bil sedemdesetletni Trdina bolj kritičen in nestorsko superioren ne le do dogodkov pred štiridesetimi in več leti, ampak tudi do sebe kot tridesetletnega profesorja reške gimnazije. Pozoren bralec Trdinovih spominskih del bo začutil v njih kanček pretanjene ironije, često naperjene proti samemu sebi, takšna lastnost pa je značilna za inteligentne osebnosti, ki na ta način doživljajo, preživljajo in preblevajo svoje življenjske stiske.

Kaj je bilo s Trdino človekom? Ko o njem piše Matjaž Kmecl, ga mimogrede označi kot čudaka,⁴ kar je v resnici tudi bil, če seveda s tem mislimo na človeka, ki svoje intimne občutke zadržuje v sebi ali pa jih tako ali drugače prikriva. Jaroslav Šidak in Janez Logar,⁵ ko govorita o sporu Trdina – Antun Mažuranič, ki se je neprijetno dolgo vlekel in imel za posledico Trdinovo upokožitev, dasta slutiti, da je bil Trdina v nekem smislu asocialen in da z njim v družabnem pogledu »nekaj ni bilo v redu«. Zanimivo je, za Trdino kot osebnost pa tudi značilno, da v avtobiografskih zapiskih ni govoril o svojih intimnih doživetjih; celo v svojem dnevniku,⁶ ki ga ni pisal z namenom, da bi ga objavil, je raje govoril o sprehodih, o jedi in pijači, kot da bi bežal od grobe resničnosti svojega lastnega življenja, ki ni bila niti lepa niti lagodna. Reška leta Janeza Trdine so bila polna osebnih stisk mladega človeka, soproga in očeta. To dokazujejo s svojo skoraj bolezensko pedantnostjo anagrafski podatki iz reških matičnih knjig.

V obdobju od 1858 do 1862 se priimek Trdina pojavlja v njih vsako leto vsaj enkrat. Spomnimo se, da je obisk matičnega urada povezan z bržkone najpomembnejšimi, pravzaprav prelomnimi dogodki v človekovem življenju – z rojstvom, poroko in smrtjo; to je s stvaritvenim aktom, z aktom povezovanja in aktom definitivne prekinitev. V nekaj več kot treh letih doživeti takšne strese šestkrat je vsekakor preveč za še tako močno osebnost, ne glede na njeno trdnost, samostojnost in sposobnost prilagajanja spremembam.

Pa pojdemo po vrsti.

V mrliški matični knjigi za leta 1855–1859⁷ je na 138. strani pod zaporedno številko 506 vpisana dne 8. decembra 1858 *Joanna Terdina*, ki je zanjo matičar pripisal, da je *spuria* (lat. nezakonski otrok), in je verjetno zato ostala prazna rubrika *Nomen et cognomen parentum*. Podatki dalje pripovedujejo, da je bila deklica ob smrti stara eno leto in da je vzrok smrti *consumptio* (izčrpanost organizma). Drugi podatki (*Medicus curans: dr. Giacih, Locus mortis: Civico nosocomio, Sepulchrae locus: Comune Coemiterium, Sepeliens: Casimir Marković*) dopolnjujejo sociološko podobo. Ne glede na to, da očetovo ime ni navedeno, je le majhna ali skoraj nikakršna verjetnost, da ne bi šlo za Janeza Trdino. V tistem času je bil samski, zato je tudi razumljivo, da je deklica umrla v mestni bolnišnici, kar tedaj ni bilo v navadi za višje in srednje sloje, saj ji oče pač ni mogel ponuditi domače nege. Pa tudi sicer se v reških matičnih knjigah priimek Trdina pojavlja izključno v zvezi z Janezom Trdino.⁸ Naslednje leto, 1859, se pojavi Trdina v indeksu poročne matične knjige, in to na zanimiv način. V seznamu poročenih v tem letu, pod črko T, sta čisto spodaj vpisana: *Terdina Joannes* in *Vlsech Francisca*. V pedantno vodeni

² Dnevnik, ki zajema obdobje od 12. XI. 1865 do 27. III. 1866 (z daljšo prekinitvijo konec 1865. leta) je objavil Janez Logar v zadnji, XII. knjigi ZD Janeza Trdine (1959), str. 271–360. (Opombe, str. 536–551.)

³ Jaroslav Šidak: Autobiografski spisi Janeza Trdine kao izvor za hrvatsku povijest; objavljeno v: ŠJ: Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća, Zagreb 1973, str. 311–324. Sicer pa je članek izšel že 1954 v ljubljanskem Zgodovinskem časopisu.

⁴ »Prav res je, da je kasnejši Trdina marsikdaj literarno zanimivejši, vendar kot literat zmeraj v nekakšnem čudaškem zaostanku.« Matjaž Kmecl: Od pridige do kriminalke, Ljubljana 1975, str. 67.

⁵ Janez Trdina: Zbrano delo, tretja knjiga, Opombe (Janez Logar), 1951.

⁶ Glej opombo št. 2.

⁷ Morti dal 1855–1859, 8. Tomo (Historijski arhiv Rijeka).

⁸ Indice matrimoni 1848–1885 (Matični ured Rijeka).

knjigi pade v oči, da je rubrika z imenoma soprogov Trdina vnesena naknadno, brez zaporedne številke in datuma poroke. Namesto tega je v stolpcu *Epocha Matrimonii* zapisano: *Labaci copulati*. Anagrafski strokovnjaki pravijo, da je obstajala praksa naknadnega vpisa v indekse poročenih, če je prišlo do kakšnih neprijetnosti ali nesoglasij oziroma kadar so hoteli te neprijetnosti preprečiti. Očitno sta se torej soproga poročila v Ljubljani, zaradi popuščanja vezi na relaciji Trdina – družba pa sta se na Reki morala ponovno »registrirati«, morda pa malomeščanski filistri niso mogli oprostiti profesorju tudi njegove mrtve »*spuriae*«.

V tej zakonski zvezi se je 8. avgusta 1860 rodila deklica, ki je pri krstu dobila nenavadno, trdinovsko »čudaško« ime – Slovenia Maria. Matičar je sedaj lahko napisal: *Legitima*, ker je vpisano tudi ime staršev: *Joannes Terdina, c. r. Professor Gymnasialis in Francisca Volšak*.⁹ Drugi podatki iz rojstne matične knjige nam poročajo tudi o bivališču roditeljev (*Elisabeth 634*) in navajajo poklic enega od botrov (*trgovec*).

Deklica ni dolgo živela. V mrliško matično knjigo je 25. avgusta istega leta vpisano, da je 23. avgusta mala Marija Slovenija umrla od spazma (krčev) v starosti 16 dni.¹⁰ Otrok je bil pokopan 25. avgusta na občinskem pokopališču, pogreb je bil III. kategorije, pokopal pa jo je Trdinov »rojak« Josip Poglajen.¹¹

Leta 1861 se v rojstni matični knjigi¹² spet pojavi ime Trdina. Zakonskemu paru Janezu in Franciski se je 26. julija rodila deklica Ana. Ime je morda dobila po svoji botri Ani Matijević, za botra pa ji je bil dr. Adolf Giustini, eden od devetih reških zdravnikov.¹³ Kaže, da je Trdinov družbeni ugled zrasel, sreča pa mu tudi tokrat ni bila naklonjena. Šest mesecev kasneje, to je 20. januarja 1862, je namreč umrla tudi mala Ana.¹⁴ Vzrok smrti: *consumptio*. Pokopana je bila na občinskem pokopališču, pogreb je bil III. kategorije. In še čudno naključje: pokopal jo je isti duhovnik, Juraj Peruzović, ki je pred letom in pol krstil njeno sestro s tako romantičnim imenom – Marija Slovenija.

Reško obdobje Trdinovega življenja je bilo očitno posuto s trnjem. Smrt treh hčerá v malo več kot treh letih je morala pustiti sledove na Trdini človeku. Res se je še bolj potegnil vase, s tem pa se tudi odmaknil od družbe. Ta pa vsako takšno izolacijo neusmiljeno kaznuje – z izobčenjem.

Namen tega sestavka je vstaviti še en kamenček v mozaik, ki mu pravimo Janez Trdina. Kazalo pa bi seveda reško obdobje v življenju Janeza Trdine še bolj osvetliti, s tem bi namreč veliko pridobila znanstvena literatura o Janezu Trdini, jasnejša pa bi nam postala tudi kulturna situacija, kakršna je vladala na Reki sredi devetnajstega stoletja.

Mario Glogovič
Opatija

Prevedel Jože Sever
Filozofska fakulteta v Ljubljani

⁹ Rojstna knjiga 1848–1867 (Matični ured Rijeka).

¹⁰ Matric. Mort. 1860–1863 (Matični ured Rijeka).

¹¹ Osebnost Josipa Poglajena bi vsekakor kazalo bolje osvetliti. Bil je pomožni vikar, vendar je bil, drugače kot Trdina, ki se je izogibal javnega življenja, zelo aktiven v družabnem smislu. Bil je član deputacije Mestne hranilnice, predaval je na Navtični šoli in se s svojim bratom (?) Matijo pogosto pojavljal v javnem življenju na Reki.

¹² Glej opombo št. 8.

¹³ Almanacco fiamano per gli anni 1859 e 1860, Ercole Rezza Libraio-Editore, Fiume 1860.

¹⁴ Glej opombo št. 9.

RUSKO-ČEŠKI JEZIKOVNI STIKI V PRVI POLOVICI XIX. STOLETJA

Galina Alekseevna Lilič, *Rol' ruskogo jazyka v razvitii slovarnogo sostava češskogo literaturnogo jazyka* (konec XVIII – načalo XIX veka). Izd. LGU, Leningrad 1982, str. 192.

Galina Lilič je znana leningrajska bohemistka, zgodovinarica češkega jezika. V svoji monografiji obravnava pomembno poglavje iz zgodovine knjižnega jezika; gre za obdobje, ki pomeni oživitve stikov med slovanskimi jeziki, pa tudi za čas velikih preizkušenj pri oblikovanju njihove nove knjižne podobe. Knjiga je nedvomno zanimiva tudi za slovenista, saj sta knjižna češčina in slovenščina rasli v podobnih kulturno-političnih okoliščinah in so bile zveze med ustvarjalci v tem času posebno žive.

Avtorica je v prvem poglavju orisala socialno-zgodovinske razmere v obdobju češkega narodnega preroda in poskušala ugotoviti vzgibe, ki so usmerjali njegove glavne nosilce k ruskemu jeziku kot viru »obogaščenja češkega literaturnega jazyka«. Po izrazno ustaljeni osvetlitvi položaja češkega jezika po bitki na Beli gori (1620) se L. ustavlja ob vlogi ruskih vojsk, ki so se v letih 1798–1800 in 1813–1815 zadrževale na češkem ozemlju; temu dejstvu pripisuje – sklicujoč se na zgodovinarja Č. Amorta – odločilen pomen pri nastajanju češkega »rusofilstva«.

Iz dela »očeta slavistike« J. Dobrovskega je predstavila tiste prispevke, ki neposredno govorijo o sorodnosti češčine in ruščine; po mnenju L. je šele študijsko bivanje Dobrovskega v Rusiji (1792/93) omogočilo učenjaku, da je ustvaril temelje primerjalni slavistični znanosti. Mogoče je ta trditev nekoliko preabsolutna, gotovo pa je res, da je pod vtisom tega bivanja čez tri leta objavil primerjavo med ruščino in češčino (po znanem ruskem primerjalnem slovarju »vseh jezikov«). Primerjava obsega seznam blizu tristo besed in pomeni skupaj s še dvema slovarčkoma približno enakega obsega (Dobrovský jih je dodal svojemu ruskemu učbeniku, ki ga je sestavil po Heymovi slovnici leta 1799) vabljev vir za izposojanje ruskega besedja v naslednjih desetletjih. K širjenju filološke izobrazbe in znanja ruskega jezika je veliko pripomogla tudi Dobrovskega knjižnica in njegov seminar, v katerem se je šolal del drugega rodu čeških »buditeljev«.

K vmesnemu rodu uvršča Liličeva A. Puchmayerja, ki je sicer bolje poznal poljščino kot ruščino, je pa leta 1805 izdal knjižico z nenavadnim naslovom *Pravopis rusko-český*, ki vsebuje tudi podoben slovarček, kot so bili tisti pri Dobrovskem. Šele dolgo po izidu so spoznali kvalitete Puchmayerjeve ruske slovnice (1820) *Lehrgebäude der russischen Sprache*, ki ima podoben podnaslov kot slovenska slovnica F. Metelka (*Nach dem Lehrgebäude der böhmischen Sprache des Hon. Abbé Dobrovský*). Treznost Puchmayerjevih pogledov na jezik lahko razberemo iz njegovih pripomb k črki B Jungmannovega slovarja (dvajset let pred izidom), ko nasprotuje avtorjevi zamisli o »slovanskosti« slovarja, v katerem bi se češčina preveč »izgubila«, pa tudi iz njegove tožbe, da mladi Čehi brez potrebe »preplavljajo« češčino z ruščino.

Najdlje se L. pomudi ob J. Jungmannu in njegovi šoli. Za odnos do rusizmov sta zlasti pomembna njegova prevoda J. Miltona Izgubljeni raj in Chateaubrianda Atala, ki ju je izdal že v začetku stoletja, pozneje pa njegova »literarna teorija« *Slovesnost* (1820) in seveda češko-nemški slovar (1835–39), ki je nekakšen povzetek jezikovnega dogajanja pri Čehih. Med pomembne jezikovne novatorje Jungmannove šole šteje L. Antonina Mareka, prevajalca in pisca prvega znanstvenega dela v češčini (1820) *Logika čili Umnice*, ob katerem je Dobrovský menil, da češčina še zdaleč ni dorasla znanstvenemu pisanju. Kar s preveliko strpnostjo avtorica obravnava Václava Hanko in njegove staročeške literarne ponaredke; bila pa je tudi v veliki zadregi, saj so Hankovi neologizmi (rusizmi) iz Kraljevdvorskega in Zelenogorskega rokopisa ter iz ponarejenih staročeških glos Mater verborum (deloma tudi po zaslugi Jungmannovega slovarja) v precejšnji večini dobili trdno mesto v češkem knjižnem besedišču. Vseeno bi bilo vredno upoštevati tudi Jagičev »portret« V. Hanke v Zgodovini slovanske filologije, 1910.

Z veliko naklonjenostjo obravnava L. najbolj tenkočutno osebnost tega časa pri Čehih – F. Čelakovskega; njegov odnos do rusizmov je bil sicer »jungmannovski«, vendar je bil pri tem neprimerno bolj zadržan in »funkcionalen«. Iz dvajsetih let sta za to vprašanje najbolj povedni dve zbirki: *Slovanské národní písně* v treh delih, kjer je razen čeških in slovaških objavil prevode ruskih, ukrajinskih, poljskih, srbskih in hrvaških, bolgarskih, slovenskih in lužiških ljudskih pesmi; *Ohlas písní ruských* (1829) – izvirne pesmi v »duhu ruske folklore«. L. priznava, da se je Čelakovskega »rusofilstvo« precej ohladilo, ko je zvedel za krvavo zadušitev poljske ystaje 1830/31.

Pomembno vlogo pri uvajanju neologizmov (rusizmov) so imeli tudi češki časopisi: *Pražské noviny*, *Česká včela*, *Krok*, ki ga je urejal J. S. Presl, znameniti *Časopis Českého musea* (ur. F. Palacký), *Světotozor* (ur. P. Šafárik).

V osrednjih dveh poglavjih obravnava L. razširjenost leksikalnih rusizmov v različnih tipih čeških besedil in njihovo vlogo zlasti v leposlovju in znanstveni literaturi. Pri tem ugotavlja, da so Čehi do leta 1830 kljub ugodnemu razporeženju razmeroma malo prevajali iz ruščine, medtem ko so dobili v prevodu več obsežnih del iz antičnih in zahodnoevropskih književnosti. Toda zaradi slovanske (ruske) usmerjenosti večine prevajalcev (Jungmann in dr.) – sanjali so o skupnem slovanskem knjižnem jeziku – in zaradi ruskih in poljskih prevajalskih pripomočkov (prevodi, slovarji), s katerimi so zapolnjevali vrzeli v nerazviti knjižni češčini, se je tudi v teh prevodih nabralo lepo število rusizmov. Bolj ugodna tla za to vrsto besedja so bili seveda prevodi iz ruščine; tako so npr. na gosto posejani rusizmi (oz. cksl.) v Hankovem prevodu odlomka iz Karamzinove Zgodovine (*bédstvo*, *blahorozumí*, *drahocennost*, *jednoplemenník*, *leši*, *ostroumý*, *skotovodství*, *úděl*, *výpiska* itd.).

Precej rusizmov je ustvarilo s češkimi izrazi sinonimične dvojice, pri katerih ima izposojenka vlogo poetizma; iz avtoričinega seznama navajamo nekaj primerov (na prvem mestu je rusizem): *vojín* : *voják*, *mohyla* : *hrob*, *vesna* : *jaro*, *jeseň* : *podzim*, *bol* : *bolest*, *lepo* : *hezky*, *pěti* : *zpívati*, *ručej* : *potok*, *dráha* : *cesta*, *oruží* : *zbraň*, *bystrý* : *prudký*, *svěží* : *čerstvý*, *jiskati* : *hledati*. Zanimivo je, da sprva tako pogostni izposojeni poetizem *něžný* (*něžně*, *něžnost*) v odnosu do č. *jemný* ni ohranil takšnega razmerja.

Bolj zapleteno je vprašanje rusizmov v staročeških knjižnih ponaredkih. Mnogim so se zdela ta besedila čisto podobna starim ruskim; zato ni čudno, da je takratni predsednik ruske akademije admiral Šiškov v navdušenju izjavil: »... jazyk v sej starinnoj rukopisi jest' počti čistýj náš jazyk ...«. Avtorica je ruski vpliv pri ponarejanju teh besedil po nadrobni analizi razdelila v šest točk: 1. prave izposojenke (*hodost*, *hrabrost*, *hoj*, *plzno* (t. *polezno*), *podnebésie*, *ruměnac* itd.), 2. češke besede, besedotvorno predelane na ruski način (*vojevoda* nam. č. *vévoda*, *slovesa* nam. č. *slova*, ...), 3. neologizmi po ruskem vzorcu (*hrabivý*, *hrdivý*, *bujarost*, *jarobujný* ...), 4. semantični neologizmi pod vplivom ruščine (*rodný*, *páchati*, *vítěz*), 5. s pomočjo ruskih ustrežnic oživiljene staročeške besede (*děva*, *luna*, *oružie*, *pěti*, *vrah*, *ríza*, *utroba*, *nrav*, ...), 6. značilne ruske besedne zveze (*kalenaja strela* → *kalená střela*, *syraja zemlja* → *syřá země*).

Ko L. razčlenjuje Jungmannov slovar glede na rusizme, se ustavlja tudi ob virih zanj; med njimi srečamo nekaj del (npr. Heyma), ki jih je uporabljal Valentin Vodnik pri sestavljanju svoje slovarske zbirke, zato ni čudno, če se znajdejo podobni rusizmi tudi v Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju (1860). Veliko vzporednic, pa tudi drugačnih rešitev, bi našli v območju terminologije, ki ji je posvetila L. veliko pozornosti; Jungmannov slovar namreč zelo izčrpno prikazuje rezultate teh prizadevanj v dotedanji knjižni češčini, obenem pa je tudi trdno izhodišče za hitro rast strokovnega besedja v drugi polovici 19. stoletja. Avtorica je izločila številne izraze ruskega izvora, ki so bili v češčino sprejeti kot termini, medtem ko v ruščini tega statusa niso imeli, npr. *bezobrazný* (grótesken), *vidný* (plastičen), *záduščívost* (melanholija) itd.; vzdušje časa in boj za terminološko jasnost je L. zanimivo prikazala ob spletu okrog terminološkega rusizma *vkus* (*okušení*, *chuf*, *košť*, *šmak* (nem. *Geschmack*), *okus* (besedo je uporabil Komenský za označitev enega petih človeških čutov), *krásouch*, *krásocit*).

Podobno kot v drugih slovanskih jezikih je imela tudi češčina težave z izrazom za lat. *imaginatio* (fr. *imagination*); izposodili so si r. *óbráznost'*, ki tam pomeni »živost, plastičnost«, v pomenu domišljija = r. *voobraženie* (prim. sle. *obraz*, *podoba*, *lik* in številne izpeljanke). Za nas so poučni rusizmi z *blaho*- (rus. *blago*- po gr. ev-, npr. *evlogos*), ki so pravzaprav cerkvenoslavizmi in so se v obeh jezikih hitro namnožili, številne izpeljave iz predložnih zvez (tip: *bezplođi*, *bežcaští* ipd.; prim. slovenske ustrezne izpeljanke v SSKJ I, 191–204) in posamezne izposojenke, kot so *samobytnót*, *předmět* (v slovensščini kot slovnični termin pri Vodniku, Pismenost, 1811; r. *predmet*), *přiroda* (zamenjala je evr. latinizem

natura; prim. tudi r. *priplod*; pri nas srečamo rus. izposojenko *priroda* in njeno družino malo pozneje kot v češčini, vendar v tekmi z *naravo*, ki se je Cigale, 1860, še brani, komaj še živi). Nedvomno gre samo za zgledovanje po ruščini (ne za leksikalni rusizem) pri češkem novem izrazu za *industrija*: *pro-mysl* (*průmysl*); v češčini so že obstajale besede *domysl*, *obmysl*, *rozmysl*, *smysl*, *úmysl*, *výmysl*, *zámysl*, ni pa bila redka tudi raba predpone *pro-* (*prů-*), npr. *prochod* (*průchod*), *průkop*, *průtok*, *průvod*, in je bil torej samo še korak do *pro-mysl* (*průmysl*), ki je pomenska ustreznica rus. *promyšlennost'* (neologizem pri Karamzinu 1791) in ne rus. *promysel*, ki pomeni predvsem lovstvo in obrtništvo nižje vrste; s terminom *promysl* (*průmysl*) pa so hoteli poudariti prav razliko med obrtjo in industrijo, ki pomeni kakovostni skok in je »skrz naskrz promyšlená« (gl. tudi Vasmer, REW II, 441).

V skupino besednih eksotizmov je avtorica zbrala in pomensko razvrstila okrog 150 izrazov; gre za ruske in rusificirane vzhodne izraze, ki pomenijo posebnosti iz ruskega materialnega in duhovnega sveta, in jih tudi drugi Slovani ne prevajajo. Slovenska zbirka bi bila najbrž skromnejša, v glavnem pa se s češko ujema, npr. *tajga*, *vodka*, *vrsta*, *kopejka*, *samovar*, *trojka*, *dača*, *mužik*, *kozak*, *knuta*, *razkolnik*, *batjuška* ipd. Med eksotizme prišteva L. tudi *žandarma*, ki gotovo ni samo ruska posebnost.

Na koncu opisuje L. postopke pri vključevanju rusizmov v češki jezikovni sistem; obravnava zamenjave na pisni in fonološki ravni, obširneje razpravlja o besedotvorni adaptaciji in se dotika tudi pomenskih premikov in prenosov. Za zgodovinarja slovanskih knjižnih jezikov bo nadvse koristen skrbno sestavljen seznam strokovne literature (212 enot); na drugi strani pa je bralec razočaran, ko na koncu ne najde abecednega seznama v knjigi obravnavanih besed. Knjigi so v škodo tudi nekatere klišejske nejezikoslovne »ugotovitve«.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENSKI JEZIK I

Učbenik za srednje usmerjeno izobraževanje avtorjev J. Dularja, R. Kirm, B. Pogorelec in I. Zrimška.

V tem zapisu bom strnila nekaj vtisov in izkušenj o rabi učbenika Slovenski jezik I, kakor jih imam sama in kakor sem jih slišala od mnogih kolegov pa tudi od uporabnikov – učencev.

Pri jezikovnem pouku slovenskega jezika v srednji šoli imam sama, verjetno pa tudi mnogi kolegi v srednjih šolah pred očmi naslednje praktične smotre: usposobiti učenca za smiselno (in pravilno) ustno in pisno izražanje splošnih in strokovnih vsebin in osebnega odnosa do sveta ter vzporedno oblikovati učenčev nazor o družbeni vlogi jezika, tako da bo pozneje tudi sam posegel po kakem jezikovnem priročniku in se svojega jezika dejavno zavedal. Da bi to dosegli, potrebujemo učbenik sporočanja, ki ga zdaj imamo, in učbenik, ki bo zajel oblikovanje jezikovnega nazora in jezikovni sistem. Tudi takšen učbenik smo zdaj dobili, vendar imam nekaj pripomb.

Vsekakor je hvalevredno, da je končno izšel predpisani jezikovni učbenik, ki prinaša nova znanstvena spoznanja in jih uvaja v srednjo šolo. To je bilo nujno, saj je bil še pred nekaj leti jezikovni pouk močno zanemarjen tudi zaradi tega primanjkljaja. Pred tem učbenikom so bili sicer že poskusni snopečki, ki pa so kmalu pošli in jih tudi ni bilo dovolj za vse učence.

Vsebinska razporeditev sedanjega učbenika obsega približno tele problemske sklope: poglavje o družbeni vlogi jezika, o zvrstnosti in opis jezikovnih ravnin.

Prvo poglavje učenca seznani s pojmom slovenščine kot uradnega jezika v Jugoslaviji, z njegovo rabo v SFR Jugoslaviji, z njegovim položajem pri manjšinah in z njegovo popularnostjo med tujci. Ta tematsko zaokrožena zasnova pa je že na prvi strani besedila prekinjena z naštevanjem socialnih zvrsti

jezika in z njihovim kratkim opisom. Učenec naj bi dobil, kot kaže, kratko informacijo o jezikovnih zvrsteh in njihovi družbeni razplastenosti. Vendar je pri tem zanemarjeno dejstvo, da učenec še nima poglobljenega znanja o jezikovnih zvrsteh in bi bilo za razumevanje tega zapisa treba razlago o zvrsteh razširiti s pravili in praktičnimi ponazoritvami vred. To pa je že drugo vsebinsko poglavje, ki se seveda s prvim povezuje, ker se v jeziku pač vsi pojavi povezujejo med seboj, vendar prvo poglavje tudi razširja in napravi nepreglednega. Zato je na tem mestu po mnenju učiteljev (in tudi nekoliko zbeganih učencev) ta del besedila odvečen, hkrati pa razbije celotnost poglavja. Informativnost še zmanjšajo nekatere zapletene formulacije: »Le tonemsko oziroma netonemsko naglaševanje razlikuje v posameznih pokrajinah govorno uresničitev zbornega (knjižnega) jezika...« (str. 8). Ta del povedi lahko po premisleku razume slavist, učenec pri prvi uri pouka slovenskega jezika pa težko.

Nekoliko nas zbega tudi hiter pregled jezikovnih ravnin v prvem poglavju (str. 10). Tudi to je obsežna tematika, ki terja sistematično in postopno razlago, ta pa je v učbeniku drugje. Zagotovo učencu ničesar ne pove npr. tale poved: »Pomenski sestavi posameznih jezikov kažejo v besedišču in v frazeologiji družbeni in zgodovinski razvoj ljudstva, ki jezik govori« (str. 10–11). Pri podrobnejšem pregledu bi našli še veliko zapletenih formulacij in vsebinske nesistematičnosti. Za rabo pri pouku smo morali učitelji posamezne dele tega poglavja prerazporediti, drugače povezati, marsikaj izpustiti, vse skupaj pa precej poenostaviti.

Naslednje je poglavje o jezikovnih zvrsteh. To je pomembno izhodišče za oblikovanje jezikovnega znanja in zavesti nasploh in je zelo dobro napisano. Je sistematično, natančno, ponazorjeno s primeri in učenec razumljivo.

Temu sledi pregled jezikovnega sestava po jezikovnih ravninah. Najprej so naštetje in zgoščeno opisane jezikovne ravnine in delni sestavi jezikovnih znamenj na njih. Tudi ta opis je zaradi zapletene ubeseditve za učence precej zahteven in terja poenostavitve, če hočemo doseči razumevanje. Prav se pa zdi, da je v uvodu poudarjena razlika med starim in sodobnim opisovanjem jezika, ki izhaja iz skladenjskopomenske vrednosti jezikovnih znamenj. Sicer pa v tem poglavju moti predvsem to, da spet na hitro operiramo z novimi pojmi, ki naj bi jih navajali kot že usvojene (skladenjska razmerja, upovedovanje).

Nato sledimo opisu posameznih jezikovnih ravnin. Prva je predstavljena najvišja, besedoslovna. Tudi tu pogrešamo nekoliko več sistematičnosti. V odstavku o besedotvorni zgradbi besed srečamo samo pojem korena, drugi morfemi pa so preprosto levi ali desni, čeprav bi jih lahko vsaj imenovali, če jih že opisovati ne mislimo. Na koncu opisa besedoslovne ravnine je natančen prikaz rabe SSKJ z vsemi obremenjujočimi terminološkimi podrobnostmi, o slovnicu in pravopisu pa je premalo informacij. Besedoslovju v učbeniku sledi oblikoslovje, čeprav bi – glede na prej poudarjeno hierarhično razvrstitev jezikovnih ravnin – pričakovali skladnjo. Zdi se, da je to poglavje precej nepopolno, ker na začetku ne srečamo niti pojma besedna vrsta ne razdelitve besednih vrst, ampak se kar na začetku soočimo s samostalnikom, pa še tu podrobneje le s pravopisno podobo, čeprav smo upali, da bomo vsaj o samostalniku izvedeli kaj več. Oblikoslovje dela namreč učencem v srednji šoli velike težave, saj se dogaja, da tudi po osnovni šoli učenci slabo sklanjajo, ne ločijo edninskih in množinskih samostalnikov, ne upoštevajo preglasa, napak podaljšujejo osnove itd. Na vse to bi kazalo opozoriti tudi že v prvi knjigi. Poglavje iz oblikoslovja, kakršno je v knjigi zdaj, tudi pri skladenjski razčlembi ne bo dosti pomagalo.

V poglavju o sintaksi je slovnična zgradba besednih zvez in povedi obdelana nazorno, vendar se sprašujemo, zakaj je med stavčnimi členi podrobno opisan samo povedek.

Glasoslovje je dobro izpeljano tudi zato, ker se ves čas povezujeta pravorečje in pravopis.

Dejali bi torej, da je učbenik zelo uspešen pri oblikovanju jezikovnega nazora, pri postavljanju našega jezika v prostor in čas, manj pa je uspešen pri opisu jezikovnega sestava slovenskega knjižnega jezika in uvajanju sistematičnega slovničnega znanja, ki je srednješolcem še vedno zelo potrebno kljub predhodnim prizadevanjem. Učbeniki F. Žagarja za osnovno šolo omogočajo učencem temeljito osnovno vedenje o jezikovnih vprašanjih in učbenik za usmerjeno izobraževanje bi moral nova in zahtevnejša spoznanja bolj razločno izpeljevati iz že znanih. Pričujoča knjiga ponekod premalo upošteva postopen prehod k zahtevnejšim vsebinam, mnoge nove pojme uvaja prehitro, je pogosto premalo sistematična v razporeditvi snovi in zapleteno napisana. Učitelj lahko z odobravanjem sprejme njena jezikoslovna načela, za rabo pri pouku pa mora pač marsikaj prerazporediti in bolj prilagoditi učencem.

Učbenik ima tudi delovni zvezek (avtorja sta R. Kirn in I. Zrimšek), v katerem so za vsako poglavje izčrpane vaje. Te se vsebinsko povezujejo z učbenikom, dostikrat pa znanje tudi razširjajo in usmerjajo učenca k razmišljanju o jeziku. Dobro so tudi zato, ker izhajajo iz učenčevega okolja in so zato zanimive in dostopne. Morda nekoliko moti to, da ponekod ubirajo testno metodo in da učenec lahko odgovori samo z besedo, ne pa s celo povedjo, dasi bi morali ves čas paziti na ustreznost učenčevega sporočila. Učbenik za drugi letnik obeta široko zastavljena skladenjska poglavja. Upamo, da bodo dovolj sistematično upošteevane tudi druge jezikovne ravnine in da se bo nadaljevala lani načeta problematika. Nekateri učenci bodo namreč po drugem letniku končali šolanje. Učbenik naj bi to upošteval in jim omogočil zadovoljivo pripravljenost za ustno in pisno oblikovanje delovnih in družbenih stališč, kar bo pripomoglo tudi k delovni uspešnosti.

Za učence, ki bodo imeli jezikovni pouk v tretjem in četrtem letniku, predlagam tudi poglavja in vaje iz strokovnega jezika njihove bodoče stroke. Jezikovni priročnik tako ne bi mogel biti v celoti enoten za vse šole. K sodelovanju bi veljalo pritegniti tudi učitelje, ki učijo na posameznih strokovnih šolah, in jim, kakor tudi vsem drugim piscem učbenikov, omogočiti dostojne delovne pogoje, saj to ni njihov privilegij, ampak odgovorno dodatno delo.

Boža Krakar-Vogel
Ekonomska srednja šola v Ljubljani

Zapiski

Deseti kongres jugoslovanskih slavistov v Strugi

Na prejšnjem kongresu na Bledu (oktobra 1979) je organizacijo desetega kongresa Zveze slavističnih društev Jugoslavije prevzel osrednji odbor s sedežem v Skopju (predsednik Trajko Stamatovski, direktor Inštituta za makedonski jezik). Osrednji odbor, ki ga sestavljajo predstavniki vseh (desetih) slavističnih društev v državi, se je na predlog makedonskega centra odločil, naj bo letošnji kongres v Strugi. Pri tem sklepu sta odločala dva momenta: notranji – počastitev spomina bratov Miladinovcev, ki sta bila rojena v tem mestu, ob izlivu Črnega Drima iz Ohridskega jezera, in zunanji – ustrezne namestitvene in zborovalne možnosti.

Kongres (6. do 10. oktobra) je po plenarnem začetku (z referatom akademika H. Polenakovića) delal v petih sekcijah: dve za jezik, dve za literaturo, ena za metodiko. Na koncu je bila skupščina, ki je sprejela novi statut in prenesla center Zveze za naslednje triletno obdobje v Sarajevo.

Za kongres je bilo prijavljenih 218 referatov, na vso srečo je prišlo do redukcije: 125. Vprašanje je le, koliko je bilo to krčenje naključno in ne toliko tematsko selektivno. Slovencev nas je bilo trinajst (devet z referati), če ne upoštevam J. Pogčnika, ki je kot profesor v Osijeku zastopal Hr-

vatsko. Naslovi naših prispevkov so bili objavljeni v poročilu SDS v lanski 7.–8. številki JiS, zato jih tu ne bi ponavljal, omenim naj le imena referentov, ker jih je nekaj prijavljenih iz različnih razlogov odpadlo. Iz jezika so pripravili referate: A. Vidovič-Muha, M. Orožen, A. Šivic-Dular, vse iz Filozofske fakultete, in M. Rode, gimnazija Celje. Za literaturo sta nastopila dva: Š. Barbarič in T. Pretnar (v njegovi odsotnosti je referat prebral N. Jež), škoda, da so zaradi drugih obveznosti morali objaviti referate trije kolegi iz Filozofske fakultete. Iz metodike jezikovnega oziroma literarnega pouka so referirali: J. Čebiron, gimnazija Koper; J. Lipnik, Pedagoška akademija Maribor in M. Cvetek-Russi, gimnazija Trst. Za organizacijsko službo je skrbel T. Sajovic. Za navedene je v celoti krila stroške Izobraževalna skupnost Slovenije (z redno dotacijo za društveno dejavnost), le za tržaško kolegico je prispeval ustrezni sklad na Filozofski fakulteti. Razen imenovanih so se udeležili kongresa še: F. Novak (SAZU), ki je bil izvoljen v komisijo za sklepe, in iz mariborske Pedagoške akademije Z. Zorko in M. Potrata.

Kot vodja skupine lahko ocenim, da je bil ob vsej naši maloštevilnosti slovenski prispevek na kongresu v Makedoniji kvaliteten in da smo navzven in navznoter delovali usklajeno in kompaktno. Srečanje z drugimi slavisti je v nas utrdilo prepričanje, da tovrstne študijske in tovari-

ke povezave – kakor jih praktično uresničujemo na kongresih – niso le koristne, marveč so naravnost nujne, v marsičem spodbudne, tudi zato, ker poživljajo skupno jugoslovansko slavistično zavest. Pri tem ne mislim le na referate, marveč bolj na posredne oblike in načine soočanja pogledov in delovnih izkušenj. In kar je bilo v Makedoniji posebej vredno, je bilo to, da smo od blizu videli njihovo zgledno vzdrževanje kulturnih hramov, starodavnih in današnjih, tako Svetega Klimenta na Ohridu kot novodobnih. Naravnost občudovanje zasluži, da v eri povodnji sodobne komercializacije ohranjajo široko zanimanje za kulturne spomenike. Prav tako je simpatičen njihov znanstveni vzpon v nacionalnih vedah, pri čemer mislim na izgraditev številnih inštitutov kot na veliko število strokovnega periodičnega časopisa (prim. njihovo poročilo za X. kongres).

Končno še o statutu in o sklepih skupščine. Novi statut uvaja konferenco Zveze, ki jo sestavlja po deset delegatov iz vsake republike in obeh pokrajin. Konferenca se sestaja po potrebi, obvezno pa enkrat na dve leti, ko sprejema poročila o svojem delu. Vodi jo predsedstvo, sestavljeno iz delegatov društev (po tri za vsako društvo). Mandat predsednika predsedstva (tako konference kot Zveze) traja leto dni. Kongres Zveze je vsako tretje leto. V okviru Zveze deluje še poseben odbor za samoupravno družbeno kontrolo.

Iz sklepov skupščine naj navedem samo vidnejše. Zaželeno je, da se v prihodnje bolj specifičira tematika, tako da bodo referati bolj usklajeni. (Moja pripomba: marsikateri referat bi glede na temo lahko izpustili, podobno velja za prejšnje kongrese, saj je pomenil zgolj breme za že tako prenatrpan program.) V prihodnje bo potrebno doseči boljšo koordinacijo med različnimi stopnjami slavističnega pouka in izobraževanja (od osnovnih prek srednjih šol do fakultete). Na kongresu je bil opazen delež mlajšega rodu slavistov, kar zbuja ugodna upanja. Zaradi pomena materinega jezika naj bi se število ur za slaviste omejilo na šestnajst tedensko, da bi se učitelji lahko bolj posvetili popraviljanju pisnih izdelkov in nadaljnemu izobraževanju (spremljanju strokovne literature). In končno je kongres opozoril na čim večjo zavzetost, da bi se povzdignila in okrepila sposobnost branja in pisanja v najširšem smislu.

Štefan Barbarič
Slovanska knjižnica v Ljubljani

O jezikovnih vprašanjih so udeleženci kongresa razpravljali v dveh sekcijah. V prvo so bili uvrščeni referati, ki so primerjali ali konfrontirali jugoslovanske jezike med seboj, z drugimi slovan-

skimi jeziki in s sosednjimi neslovanskimi jeziki. Tematika sekcije B so bile dialektologija, onomastika in norma.

Celotneje o jezikoslovju ne morem poročati, ker ni bilo mogoče spremljati dela obeh sekcij. Tudi posameznih predavanj iz obeh sekcij ni bilo moč izbirati; ta so se časovno nekoliko premikala, ker je razmeroma dosti predavanj odpadlo, nekaj pa jih je bilo med zasedanjem premaknjenih iz ene sekcije v drugo.

O primerjalnih in konfrontacijskih referatih žal ne morem poročati, ker jih nisem mogel spremljati. Deloma sem se udeležil zasedanj sekcije A, ko se je vanjo preselila *onomastika*. Ti referati so bili nekakšno nadaljevanje 4. jugoslovanske onomastične konference, ki je bila 1981 v Portorožu. Večji poudarek je bil dan imenoslovju literarnih junakov in vprašanjem, ki nastajajo s spreminjanjem krajevnih imen. A. Peco iz Beograda je poudaril, da bi morali pri spremembah bolj kot doslej upoštevati tudi mnenja jezikoslovcev. Slovenska predstavnica A. Šivic-Dular je predavala o osebnih imenih in vzdevkih v delih Prežihovega Voranca.

V sekciji B je največ referentov obravnavalo vprašanje *norme*, tako so lahko problematiko pretresli dokaj široko. Največ prispevkov so predstavili zagrebški referenti. B. Korubin iz Skopja se je zavzel za neke vrste demokratizacijo kodifikacije na podlagi objektivne norme. A. Šojat iz Zagreba je spregovoril o tem, kako nastajajo standardne besede iz neologizmov in narečnih besed. O inovacijah (neologizmih) sta referirala še dva referenta (J. Kašić iz Novega Sada in N. Vuković iz Sarajeva). O terminologiji je z normativnega aspekta spregovoril M. Lukenda iz Zagreba. E. Fekete iz Beograda je razmišljal o možnostih sodelovanja pri normiranju srbohrvaškega jezika v sedanjem trenutku. Dve osvetlitvi so doživele tudi prevzete besede (I. Kalinski iz Zagreba, M. Minović iz Sarajeva). Značilne ugotovitve iz raziskave realizacije pravorečne norme na radiu in televiziji je prikazala Lj. Subotić iz Novega Sada. O glasu 'h' z normativnega zornega kota je govoril I. Smailović iz Banja Luke. Pomemben je bil prispevek o normi v preteklosti (Z. Vince iz Zagreba). Dva prispevka sta se dotikala umetnostnega jezika; M. Peti iz Zagreba je govoril o tem, kako se izraz kot enota jezikovnega sistema pomensko spremeni z uporabo v besedni umetnini, A. Jembrih iz Zagreba pa je poročal, kako prihaja standardnost v novo kajkavsko pesništvo.

Tudi *dialektologija* je imela v tej sekciji vidno mesto. Opazne prispevke so dali mladi madeonski referenti (M. Kiš, K. Bicevska in V. Drvo-

šanon, vsi iz Skopja). Njihova značilnost je, da se veliko ukvarjajo s popisi besedišča. Naloge slovenske dialektologije na leksikalnem in pomenoslovnem področju je predstavila M. Orožen. O refleksih jata na manjšem področju je govoril S. Dalmacija iz Banja Luke.

Nekaj referentov je presešlo okvir vnaprej določene tematike, kar je po svoje tudi zanimivo, saj kaže, s čim se jugoslovansko jezikoslovje živo ukvarja. Tako je bila deležna dokaj pozornosti skladnja, ki je bila predstavljena tudi po metodiološki strani (L. Popović iz Beograda, K. Milošević iz Sarajeva). Razmeroma vidno mesto so doživela stilna vprašanja (D. Mirić iz Novega Sada, L. Spasov iz Skopja, B. Miličević iz Sarajeva). S

področja jezikovnega sistema je bil referat A. Vi-dovič-Muha, v katerem je pojasnjevala besedotvorno kategorijo zloženek z uporabo skladnje. V tej sekciji je nastopil tudi M. Rode iz Celja z referatom o prevajalstvu. Zavzel se je, da bi bilo treba prevajanje postaviti bolj interdisciplinarno in ga nasloniti na večje strokovno znanje.

Ker je nekaj referatov odpadlo, je ostalo več časa za razpravo. Ta je bila praviloma zelo živahna. V njej so doživljale trditve referentov potrditve, spodbude, nadaljevanja, a tudi kritiko. Vse to je ustvarjalo prijetno in delavno ozračje.

France Novak
SAZU v Ljubljani

Iz dela Slavističnega društva Slovenije

1. *Seja upravnega odbora* (10. septembra 1982). Priprava na 10. kongres jugoslovanskih slavistov v Strugi in strokovno posvetovanje slovenskih slavistov v Titovem Velenju.

2. *10. kongres jugoslovanskih slavistov v Strugi* (6.–10. oktobra 1982). Obširnejši poročili Štefana Barbariča in Franceta Novaka sta objavljena v tej številki Jezika in slovstva.

3. *Strokovno posvetovanje slovenskih slavistov v Titovem Velenju* (14.–16. oktobra 1982). Posvetovanje je obsegalo osem predavanj (Emil Cesar, Kajuhov portret; Matej Rode, Kajuh kot prevajalec; Vasilij Melik, Josip Vošnjak kot politik; France Bernik, Cankar in Aškerc; Andrijan Lah, Aškerčevi potopisi; Franc Zadavec, Alojz Gradnik – ob stoletnici rojstva; Jože Koruza, Drobne vrste pripovedne proze kot zgledi v pridigah o Janeza Svetokriškega; Janez Dular, O glagolski vezljivosti), dve spominski besedi za Marjo Boršnikovo (Štefan Barbarič, Alenka Glazer), poročilo o akciji Slovenščina v javnosti in o delu za slovenski pravopis (Breda Pogorelec), plenarno razpravo o vprašanjih pouka slovenskega jezika in književnosti (Olga Gnamuš, Kako učenci osnovne šole obvladajo skladnjo besedil; Vika Slabe, Slovenščina v osnovni šoli; Breda Rant, Spoj literarne teorije z literarno zgodovino v učni praksi; Marija Stanonik, Slovstvena folklorja med terenom in kabinetom) in raz-

pravo po sekcijah za osnovno šolo, za srednje usmerjeno izobraževanje ter za slavistični tisk in znanstveno delo. Sklepi iz razprave po sekcijah:

a) *za osnovno šolo*: Treba se bo povezati z učitelji razrednega pouka in jih obvestiti o vseh novostih. Potrebovali bi delovne zvezke, učne liste in kasete, posebej še učbenik, v katerem bi bile zbirke zvrsti jezika s tonskimi posnetki. Novi učni načrt naj bi normaliziral čas, ki je potreben za usvojitev posamezne učne teme. V normative delovne obveznosti bi morali uvesti določeno število ur za samoizobraževanje učiteljev. Obe pedagoški akademiji bi morali posvetiti več časa izobraževanju učiteljev za celodnevno šolo. (Razpravo je vodil Jože Lipnik).

b) *za srednje usmerjeno izobraževanje*: Naš prispevek k stabilizaciji ne more biti v zmanjševanju usposabljanja, pač pa v intenzifikaciji šolskega pouka, ki mora odpravljati tudi primanjkljaje na področju didaktike in metodike. Didaktiko in metodiko pouka bi bilo treba ustrezno razviti tudi v okviru fakultetnega študija.

Ocenjevanje v usmerjenem izobraževanju je treba postaviti na nove, strokovno-znanstveno poglobljene osnove, posebej še zato, ker ocenjevanje v tej fazi izobraževanja dobiva funkcijo usmerjanja in preusmerjanja učencev, kar je zelo odgovorna naloga.

Ker nastajajo zamude pri izidu učbenikov, naj bi pristojni organi storili vse, da bi avtorjem zagotovili ustrezne študijske dopuste, ne le za nekaj tednov, ampak vsaj za pol leta. Le na tak način je mogoče pričakovati, da bodo učbeniki boljši in da bodo izhajali pravočasno. Za učence, ki niso Slovenci in ki pogosto ne obvladajo slovenščine niti na elementarni ravni, je treba uvesti posebne uvajalne tečaje iz slovenščine (ki bi jih bilo treba vključiti v okvire 32-urne tedenske obremenitve učencev, čeprav na račun nekaterih drugih predmetov, saj je očitno, da taki učenci zaradi nepoznavanja slovenščine kot učnega predmeta slabše obvladajo učno snov pri vseh predmetih). (Razpravo je vodil Silvo Fatur.)

c) za *slavistični tisk*: Slavistično društvo Slovenije predlaga Zavodu SRS za šolstvo, da šolam in prosvetnim delavcem priporoči naročanje Slavistične revije in Jezika in slovstva. Vsak, kdor poučuje slovenski jezik in književnost (oziroma slavistične predmete), bi moral biti obvezno naročen na vsaj eno od obeh revij. Skladno s tem si bosta uredništvi prizadevali, da bo vsebina kvalitetna in prilagojena strokovno-znanstvenim potrebam in zanimanju bralcev.

Drugi sklepi:

Slavisti naj z nakupom značke podpro obnovo Aškerčeve domačije.

4. Plenarna seja upravnega in nadzornega odbora (6. novembra 1982).

a) Predsednik je poročal o 10. kongresu jugoslovanskih slavistov v Strugi in strokovnem posvetovanju slovenskih slavistov v Titovem Velenju.

b) Spremembe v upravnem odboru: Tomaž Sajovic (tajnik); Majda Degan (predsednica sekcije Cankarjeva nagrada); Nada Barbarič-Novak (članica sekcije Znanost mladini); Breda Pogorelec (predsednica sekcije Slovenščina v javnosti in pridružena članica sekcije Muzej slovstva, knjige, tiska); Cene Omerzelj (predsednik sekcije Literarni izleti).

c) Cankarjeva nagrada: tema letošnjega tekmovanja je za prvo stopnjo Revolucionarna lirika Kajuha in Bora, za drugo stopnjo Socialna lirika Kosovela, Klopčiča in Seliškarja.

Področna tekmovanja bodo 26. marca, republiško tekmovanje pa 16. aprila 1983 v Celju.

d) Republiško zborovanje v letu 1983 bo v začetku oktobra v Ptuj (in Varaždinu).

e) Sekciji za slavistiko in jugoslavistiko naj se preoblikujeta v smislu sklepa plenarne seje z

dne 13. nov. 1981 v sekcije za jezikoslovje, lit. zgodovino in pedagogiko.

Tajnik
Tomaž Sajovic

Predsednik
Štefan Barbarič

Poročilo o delu komisije za Cankarjevo nagrado 1981/82

Slavistično društvo Slovenije in Zavod SRS za šolstvo sta tudi v šolskem letu 1981/82 razpisala republiško tekmovanje v znanju slovenskega jezika in književnosti.

Razpis za tekmovanje smo razposlali po šolah 10. 12. 1981. Po njem so morale šole do 27. marca 1982 opraviti šolska tekmovanja. Po trije najboljši dijaki s teh tekmovanj so se uvrstili na pokrajinska tekmovanja, ki so bila po vsej Sloveniji 17. aprila 1982. Po trije najuspešnejši dijaki iz prve in iz druge težavnostne stopnje so se uvrstili na republiško tekmovanje, ki je bilo predvideno za 29. maj 1982, zaradi objektivnih okoliščin pa je bilo šele 5. junija istega leta.

Delovno skupino, ki je pripravila tekmovanje, so sestavljali: Alenka Kozinc, Rafka Kirn, Tonka Menart, Zora Ledinek, Vera Zadavec, Miha Glavan in Tine Logar, predsednik.

V reviji Mladina in v Pionirskem listu so v pripravljalnem obdobju izhajali prispevki za tekmovalce.

S krajšim sestavkom je napovedal tekmovanje v Mladini Tine Logar, temu pa je v vsaki naslednji številki sledil po en prispevek avtorjev: Matjaža Kmecla (Kmečka pripoved v slovenski literaturi), Mirana Hladnika (Kersnik in Tavčar pa kmečka tematika), Tomaža Sajovica (Samorastniki) in Erike Kržišnik (Ivan Potrč: Na kmetih).

Ti prispevki so bili dodatno učno gradivo za dijake srednjega izobraževanja, ki so tekmovali v 2. težavnostni stopnji: Kmečka tematika v delih J. Kersnika, I. Tavčarja, P. Voranca, M. Kranjca in I. Potrča. Opis te tematike in jezikovno-stilna analiza.

V 1. težavnostni stopnji so sodelovali dijaki 7. in 8. razredov osnovnih šol. Tekmovali so v poznavanju izbrane Jurčičeve proze: Jurčičeve pripovedne osebe. Oznaka teh oseb in njihov jezik.

Prispevke za to temo je v Pionirskem listu objavljala Berta Golob.

Med pripravami na tekmovanje se je komisija sestala dvakrat, in sicer 3. 12. 1981 in 1. 3. 1982, drugače pa smo si dopisovali.

Pri pripravi testnih nalog so poleg omenjenih članov komisije sodelovali še tile profesorji: Ana Ivančič, Janko Mikic, Sonja Starc, Vida Medved-Udovič in Danica Filipčič.

Testne naloge, njihovo točkovanje in naslove prostih spisov je dokončno oblikoval Tine Logar.

Republiško tekmovanje za Cankarjevo nagrado je organiziralo SD Kranj pod vodstvom mag. Stanka Šimenca. Prostore je odstopila Srednja tekstilna šola Staneta Žagarja v Kranju.

S podelitvijo nagrad najboljšim se je tako končalo delo komisije in vseh, ki so tako ali drugače

pomagali pri organizaciji tekmovanja za Cankarjevo nagrado v preteklem šolskem letu.

Na koncu se je treba še enkrat zahvaliti vsem, ki so pomagali pri organizaciji in končni izpeljavi tekmovanja, pa tudi mentorjem na šolah, ki so z nesebičnim delom pripravljali dijake na preizkus znanja.

Zahvala velja še posebej tajnikom področnih slavističnih društev, tajniku SD Slovenije mag. Tonetu Pretnarju, SD Kranj in mag. Stanku Šimencu, predstavniku Zavoda SRS za šolstvo Mihaelu Glavanu in vsem profesorjem, ki so pomagali pri popravljanju nalog na področnih in končnem tekmovanju.

Tine Logar
Zavod za šolstvo SRS
Ljubljana

PREJELI SMO V OCENO

Jaro Dolar, Spomin človeštva. Cankarjeva založba, Ljubljana 1982, 426 str.

Taras Kermauner, Družbena razveza. Sociološko in etično naravnani eseji o povojni slovenski prozi. Cankarjeva založba, Ljubljana 1982, 558 str.

Stanislaus Hafner, Erich Prunč, Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten. Bd. 1. A-bis B. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1982, 221 str.

Stanislaus Hafner, Erich Prunč, Schlüssel zum »Thesaurus...«, 111 str.

Jože Toporišič, Zakaj ne po slovensko. Lo sloveno con il metodo sintetico. Založništvo tržaškega tiska, Trst 1982, 306 str.

Naročnikom naše revije smo poslali račune in položnice za plačilo naročnine za letnik 1982/83.

Prosimo, da naročnino čimprej poravnate in nam tako zagotovite redno izhajanje.

Prav tako prosimo tudi naročnike, ki še niso poravnali lanske naročnine, da to storijo čimprej.

Uredništvo
